

ASYA YÜZYILINDA TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

ŞERİF DİLEK, BÜŞRA ZEYNEP ÖZDEMİR, DENİZ İSTİKBAL

**ASYA YÜZYILINDA
TÜRKİYE-ÇİN
EKONOMİK İLİŞKİLERİ**

COPYRIGHT © 2019

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları 144
I. Baskı: 2019
ISBN: 978-605-7544-62-9

Uygulama: Erkan Söğüt
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin Germany
Tel: +49 30 20188466

ASYA YÜZYILINDA TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Şerif Dilek, Büşra Zeynep Özdemir, Deniz İstikbal

SETA

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

İÇİNDEKİLER

TAKDİM | 7

GİRİŞ | 9

ÇİN EKONOMİSİNİN DEĞİŞEN YAPISI VE DÜNYADAKİ KONUMU | 13

TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ | 29

BİR İŞ BİRLİĞİ POTANSİYELİ OLARAK KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ | 39

TİCARET SAVAŞLARI GÖLGESİNDE YENİ İŞ BİRLİĞİ ALANLARI | 59

SONUÇ VE ÖNERİLER | 65

TAKDİM

Dünya siyasi ve ekonomik sistemi merkez ekseninin Asya Pasifik bölgesine kaydığı günümüzde Türkiye ve Çin arasındaki ekonomik ilişkiler oldukça önemli hale gelmektedir. 2018 rakamlarına göre 23 milyar dolarlık ticaret hacmiyle Türkiye'nin en büyük ithalat partneri olan Çin'in ülkemizde 15 milyar dolara yakın bir yatırım stoku bulunmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi ile bu yatırım stokunun artması ise Türkiye ve Çin arasındaki siyasi ilişkilerin seyriyle yakından alakalıdır. 1990'ların ortalarından itibaren Çin lehine gelişim gösteren dış ticaretin daha dengeli bir yapıya kavuşturulması yolunda yatırımların farklı sektörlerle pay edilmesi Türkiye için önem taşımaktadır. Küresel ekonomide artan ağırlığıyla özellikle 2000'lerle birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yatırımlarını aktarmaya başlayan Çin 2005-2018 döneminde dünya genelinde 1,94 trilyon dolarlık yatırıma erişmiştir. Enerjiden ulaşımına pek çok farklı sektörde ülkelere yatırımlarını kanallı eden Çin'in Türkiye'deki mevcut yatırımlarının istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi'nin altmıştan fazla ülkeyi kapsadığı ve ticaret savaşlarının hızlandığı bir süreçte ABD hem Türkiye hem de Çin üzerinde farklı politik araçlarla baskı kurmaya çalışmaktadır. Dünya ekonomik ve siyasi yapısındaki adaletsiz düzeni eleştiren ve belli düzenlemeler getirilmesi paydasında buluşan Türkiye ve Çin, ABD'nin zarar verici politikalarına maruz kalırken gelişmekte olan ekonomilerde de lider arayışı devam etmekte ve birlikte hareket etme noktasında beklentilerin var olduğu görülmektedir. BRICS, Şangay İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomi Topluluğu gibi uluslararası kurumların güç kazandığı mevcut kaotik ortam içeri-

sinde ekonomik yaptırımların bir silah gibi kullanıldığı siyasi düzene şahitlik edilmektedir. Dünyada meydana gelen bu değişim Çin ve Türkiye arasındaki ilişkileri siyasi, ekonomik ve diplomatik anlamda daha da değerli hale getirmiştir.

Çin'in son kırk yıllık süreçte yakalamış olduğu ekonomik başarı hikayesinin ayrıntılı bir şekilde analiz edildiği mevcut raporda Pekin yönetiminin ekonomik kalkınma sonrası karşı karşıya geldiği ekonomik ve siyasi sorunlara da yer verilmiştir. Liberal değerlerin aşıldığı ve ülkelerin korumacı duvarlarla içine kapandığı bir ortamda *Asya Yüzyılında Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri* adlı raporun iki ülke ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmasını ve Türkiye'nin izlemesi gereken ekonomi politikalarına katkı sağlamasını umuyoruz.

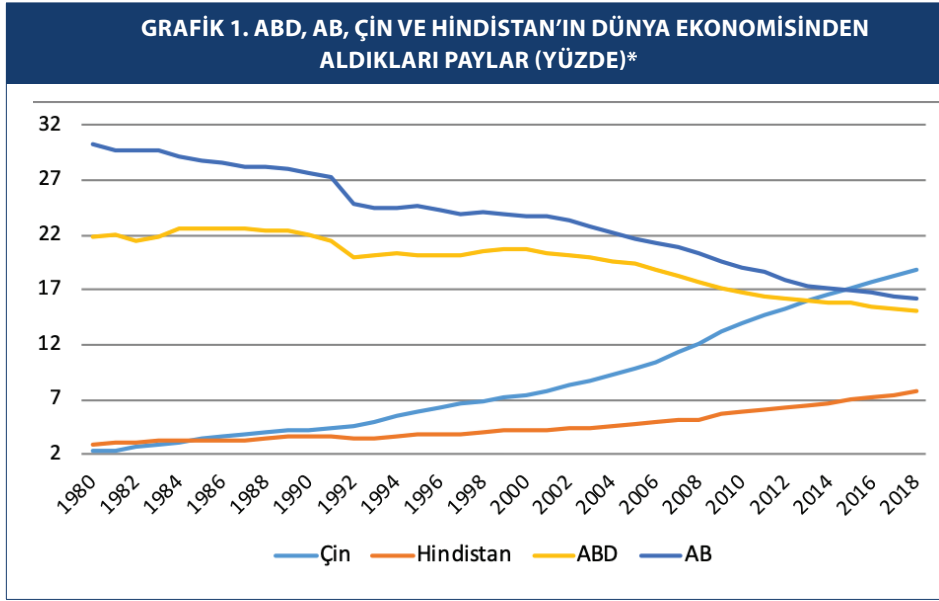
Prof. Dr. Burhanettin Duran
SETA Genel Koordinatörü

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında işgallerin sona erdirilmesi ve iç karışıklıkların son bulmasının ardından sosyalist bir yönetim modeli benimseyen Çin yaklaşık otuz yıl boyunca kendisini dünya ekonomisinden izole etmiştir. Deng Şiaoping ile 1970'lerin sonunda başlayan reform hareketleri ülkenin dışa açılma sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu süreçte reformların sabırlı ve kademeli bir şekilde başarıyla sürdürülmesi ülkenin küresel siyaset ve ekonomiyi etkileyebilen önemli bir güç haline gelmesini sağlamıştır. Bir anlamda geçmişte kapalı ekonomisiyle tarımsal üretime dayanan ve fakir bir ülke olan Çin bugün ülkelerarası fiyat farklılıkları dikkate alındığında dünyanın en büyük ekonomisidir. 1971'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK) daimi üyesi olması ve 1980'lerden itibaren hayata geçirdiği ekonomik reformlar ülkenin küresel çapta ağırlığının artmasında etkili olmuştur. Özellikle küresel ekonomik alanda yükseldiği konumu ve elde ettiği rekabet gücü itibarıyla gelişmiş ülkeler tarafından tehdit, gelişmekte olan ülkeler açısından da bir fırsat kapısı olarak görülerek yakından takip edilmektedir.

Bugün dünya ekonomisinin tartışmasız en önemli aktörlerinden biri olan Çin'in milli hasılası 1978'de 150 milyar dolardan 2018'te 13,1 trilyon dolar seviyesine ve kişi başına düşen geliri de aynı dönemde 310 dolardan 9 bin 400 doların üzerine çıkmıştır. Bahsi geçen yıllar arasında dünya genelinde kişi başına düşen gelir yüzde 400'e yakın artış gösterirken Çin'deki ortalama artış ise dünya ortalamasının sekiz katından fazla olmuştur.¹ Ayrıca ülkenin küresel ekonomideki payı

1. Söz konusu veriler IMF'den alınmıştır. Dünya Bankası ve IMF verileri değişiklik gösterebilmektedir.

Kaynak: IMF

* Oranlar satın alma gücü paritesine (SAGP) göre ilgili ülke ekonomisinin o yılda dünya ekonomisi içindeki payını göstermektedir.

1978’de yüzde 1,8 iken bugün bu oran yüzde 15’e yaklaşmıştır. Ülkenin dışa açılma politikasıyla birlikte yakaladığı ekonomik büyüme başarısı küresel ekonomide önemli bir etki oluşturmuş, siyasi ve ekonomik bir dev haline gelmesini sağlayan bu olağanüstü kalkınma başarısı “Asya ejderhası” olarak anılmasını sağlamıştır.

Bugün Çin dünyanın en büyük ihracatçısı ve üreticisi, ikinci büyük ithalatçısı ve en çok sermaye çeken ikinci ülkesi olarak dünya ekonomisindeki ağırlığını her geçen gün artırmaktadır. Özellikle 1990 sonrasında dünya ekonomisinden ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin aldıkları pay düşüş gösterirken Çin ve Hindistan’ın payları ise artmıştır (Grafik 1). Dünyanın ve Asya’nın yükselen en büyük ekonomik gücü olan Çin bugün dünyanın en büyük döviz rezervine sahip olmakla birlikte yüksek miktarlarda yabancı yatırımı ülkeye çekmiş ve yurt dışındaki yatırımlarında da son yıllarda ciddi atılımlar gerçekleştirmiştir. Bir anlamda yakalanan bu ekonomik başarı son yıllarda yurt dışındaki doğrudan yatırımların artmasını beraberinde getirmiştir.

2013’te Çin Devlet Başkanı Şi Jinping tarafından dünya kamuoyuyla paylaşılan ve “Modern İpek Yolu Projesi” olarak da adlandırılan “Kuşak ve Yol Girişimi” bu noktada önem kazanmaktadır. Sahip olduğu devasa miktarlardaki döviz rezervlerini değerlendirme yöntemlerinden biri olarak Çin’in yaptığı doğrudan yatırımlar bu girişimle birlikte ülkeyi dünya siyaseti ve ekonomisinde önemli bir

konuma taşımaktadır. Enerjiden lojistiğe, finanstan gayrimenkule kadar geniş bir yelpaze oluşturan söz konusu yatırımlar altmıştan fazla ülkeyi kapsamakta, proje ve yatırımlar da gün geçtikçe artmaktadır. Toplamda 8 trilyon dolardan fazla ekonomik katkı sunması beklenen girişimle Çin ülkelerin büyüme ve kalkınmasına yardımcı olmanın yanında küresel refah seviyesinin artırılmasına katkı sunmayı da hedeflemektedir.

Çin'in gerçekleştirdiği ekonomik başarı hikayesinin arkasında birçok önemli faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında Çin'in reformist kimliği, ucuz iş gücü piyasası, düşük maliyetler, ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli, bölgesel ve küresel pazarlarla ekonomik uyum ve devlet yönetiminin ekonomiye verdiği önem gösterilebilir. 2013'te Çin Komünist Partisi (ÇKP) kongresinde alınan kararlar ışığında reformist kimliği devlet merkezli olmaktan çıkaran ve piyasa ekonomisini daha fazla ön plana alan adımlar atılacağını vurgulayan Çin değişen küresel ekonomik sisteme uyum konusunda başarılı bir profil ortaya koymaktadır. Aynı yıl Devlet Başkanı Şi Jinping tarafından dünya kamuoyuyla paylaşılan bu dönüşüm sürecinde Ankara-Pekin ekonomik ilişkilerinin hem bölgesel hem de küresel olarak analiz edilmesi hem Türkiye'nin ekonomik potansiyeli hem de Çin'in yatırım hamleleri açısından önem taşımaktadır. Çin'in 2005-2018 arasında 1,94 trilyon dolar yurt dışına yatırım gerçekleştirdiği göz önüne alındığında Türkiye gibi ülkelerin potansiyeli daha fazla önem kazanmaktadır.² Yine aynı dönemde Çin toplam 15 milyar dolara yakın bir miktarda Türkiye'ye yatırım gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan Kuşak ve Yol Girişimi Türkiye'nin kalkınma finansmanını sağlama noktasında önemli fırsatlar sunmaktadır. Büyük altyapı ve enerji yatırımlarında dünya genelinde öne çıkan Çin, Türkiye açısından önemli bir finansör olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Çin'in son dönemde yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler ışığında bölgesel ve küresel iş birliği ortaklıklarını genişletme çabaları değişen dünya düzeninde Ankara-Pekin ilişkilerini daha özel ve önemli bir konuma getirmektedir. Ancak ikili ticarete bugüne kadar Türkiye aleyhine oluşan dış ticaret açığının bu şekilde devam etmesi mümkün değildir. Çin ile kurulacak ilişkilerin daha titiz ve derinlemesine çalışılması bu açıdan önem taşımaktadır.

Bu bilgiler ışığında Ankara-Pekin ticari ilişkilerinden yola çıkan bu rapor Türkiye'nin odaklanması gereken stratejileri ele almaktadır. Çin'in geçirmiş olduğu ekonomik kalkınma süreci ve gerçekleştirdiği reformların seyri, ekonomisinin günümüz küresel ekonomik sistemde geldiği nokta ve yükselen bölgesel bir

2. American Enterprise Institute ve Heritage Foundation

güç olarak Türkiye'nin Çin ile olan ekonomik ilişkilerinin dönüşen yapısı raporda analiz edilmektedir. Raporun ilerleyen kısımlarında Ankara-Pekin ekonomik ilişkilerinin hangi boyutta olduğu, yatırımların seyri, mevcut düzlemde ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelecek perspektifi ele alınmaktadır. Ayrıca Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında iki ülke ilişkileri değerlendirilmekte ve bu girişimin enerji güvenliği açısından anlamı ve günümüzde sıcaklığı halen devam eden ticaret savaşlarının ikili ilişkilere etkisi analiz edilmektedir.

ÇİN EKONOMİSİNİN DEĞİŞEN YAPISI VE DÜNYADAKİ KONUMU

Çin Halk Cumhuriyeti Mao Zedong önderliğinde kurulmasının ardından sosyalist bir yönetim modeli benimsemiştir. İlk yıllarında tarıma dayanan ekonomik yapıda sosyalist ideolojinin ağırlığı baskın olmuştur. Ancak benimsenen tarıma dayalı sosyalist model ekonomide verimlilik artışı sağlayamadığı gibi dış dünya ile tecrit halinde sürdürülmeye çalışılan kalkınma stratejileri beklendiği gibi başarı sağlayamamıştır. 1978 sonrası reformist lider Deng Şiaoping'in uyguladığı ekonomik reformlarla benimsenen dışa açılma stratejisi piyasa mekanizmasının güçlendirilmesini sağlamış, ihracata dayalı bir kalkınma modeli ve buna bağlı olarak ticaret aşamalı olarak serbestleştirilmiştir. Böylece Çin –finans sektörü hariç– piyasalarını kontrollü bir şekilde dış dünyaya açmıştır.³ Deng'in ülke ekonomisini devlet kontrolünde dış dünyaya açması ilerleyen yıllarda çift haneli büyüme rakamlarını beraberinde getirirken ülkenin küresel ekonominin başat ve etkili bir aktörü haline gelmesini sağlamıştır. Bu süreçte ülkeye gelen yüksek oranlardaki yabancı sermaye de devlet öncülüğünde desteklenen ihracat odaklı büyüme modelinin hayata geçirilmesini kolaylaştırmıştır. Sosyalist yönetim anlayışının devletin erken yıllarında oluşturduğu ucuz iş gücü ve maliyetler serbestleşme sonrası dönemde ihracata

3. Clem Tisdell, "Thirty Years of Economic Reform and Openness in China: Retrospect and Prospect", *Economic Theory, Applications and Issues*, Sayı: 51, (2008), s. 2-3.

olumlu yansıyarak ihracatın son kırk yılda 7,2 milyar dolardan 2,2 trilyon doların üzerine çıkmasını sağlamıştır.⁴

Benimsenen bu modelle birlikte kontrollü bir şekilde entegre olunan küresel ekonomi Çin'in karşılaştırmalı üstünlük taşıdığı alanlardaki rekabet gücünü artırmıştır. Özellikle ucuz iş gücü, düşük maliyet ve cazip yatırım ortamıyla sağlanan rekabet üstünlüğü ihracat odaklı ekonomik kalkınmayı başarılı kılan en önemli unsurlar olmuştur. Kazanılan rekabet üstünlüğü ve verimlilik hem özel sektörün piyasada daha etkin olmasını hem de yeni yatırım alanlarının ülke geneline yayılmasını sağlamıştır. Devletin gözetiminde gerçekleşen reformlar Çin tipi "devlet kapitalizmi" yaklaşımı şeklinde tarif edilmiştir. Çin her ne kadar otoriter devlet eğilimiyle kalkınma sürecini idare etmiş olsa da siyasi istikrarı sürdürme ve ekonomik değişimi yönetmede başarılı bir imaj çizmiştir. Mevcut ekonomik sistemde gerçekleştirilen reformların beraberinde getirdiği rekabet üstünlüğü sayesinde Çin küresel ihracat pazarındaki payını gün geçtikçe artırmış ve dünyanın en fazla ihracat yapan ülkesi olmuştur. Böylece merkezi bir kamu otoritesinin piyasadaki etkinliği kimi gelişmekte olan ülkeler için örnek teşkil eder hale gelmiştir.

Öte taraftan dış yatırımın kısıtlı kaldığı 1978 öncesindeki ekonomik yapı reforma tabi tutulduktan sonra ülkeye büyük çapta dış yatırımlar gelmiş, özellikle 2001'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olunmasından sonra dış ticarete büyük bir sıçrama gerçekleştirilmiştir.⁵ Yaşanan bu dönüşüm dış ticaret rakamlarında da görülmüştür. Dış ticaretin gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranı 1978'de yüzde 9,6 iken 2017'de yüzde 37,8'e yükselmiştir.⁶ Bugün Çin 2,26 trilyon dolar ihracat ve 1,84 trilyon dolar ithalat gerçekleştirerek dünyanın en büyük ticari büyüklüğüne sahip ülkesi konumuna gelmiş, dünya ticaretinden aldığı pay 1980'de yüzde 1 iken bugün yüzde 10'un üzerine çıkmıştır.⁷

Bunun yanında dış ticarete daha avantajlı bir konuma gelmek ve bir anlamda ihracatta rekabet avantajını sürdürmek adına Çin uzun yıllar ulusal para birimi yuanı gerçek değerinden daha düşük tutmuştur.⁸ Zayıf tutulan

4. "China Statistical Yearbook 2018", National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>, (Erişim tarihi: 4 Nisan 2018).

5. Wolfgang Keller, Ben Li ve Carol H. Shiue, *China's Foreign Trade: Perspectives from the Past 150 Years*, (Blackwell Publishing Ltd., Oxford: 2011), s. 886.

6. "Trade (% of GDP)", Dünya Bankası, <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS?locations=CN>, (Erişim tarihi: 6 Ağustos 2018).

7. Dünya Bankası verileri temel alınarak hesaplanmıştır.

8. Özellikle 1997-2005 arasında düşük tuttuğu para birimi sayesinde (ortalama 1 ABD doları 8,27 Çin yuanı) büyük avantajlar elde eden Çin 2005 sonrası döviz piyasasındaki serbestleşmeyle birlikte para birimini 1 dolar=6,15 yuana kadar çıkarmıştır. Örnek olarak 1980'de 1 dolar=1,46 yuan iken 2018'in son aylarında 6,80'lere kadar düşmüştür. Bkz. Huileng Tan, "China is Letting the Yuan Crush the Dollar-Trump is Just One Reason Why", CNBC, 22 Şubat 2018; "Factbook 1980", CIA, s. 37-38.

TABLO 1. ÇİN'İN DIŞ TİCARET PROFİLİ (2017)											
İhracat						İthalat					
En Fazla İhraç Edilen On Ürün			En Fazla İhracat Yapılan On Ülke			En Fazla İthal Edilen On Ürün			En Fazla İthalat Yapılan On Ülke		
Ürün	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (Yüzde)	Ülke	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (Yüzde)	Ürün	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (Yüzde)	Ülke	Miktar (Milyar Dolar)	Pay (Yüzde)
Makine Ekipmanları	981,5	43,3	ABD	429,7	19,0	Makine Ekipmanları	627,4	34,0	Güney Kore	177,5	9,6
Tekstil Ürünleri	257,3	11,3	Hong Kong	279,2	12,3	Mineraller	382,4	20,7	Japonya	165,7	9,0
Metal Ürünleri	165,0	7,3	Japonya	137,2	6,0	Kimya Sanayi Ürünleri	132,5	7,2	ABD	153,9	8,3
İmalat Ürünleri	159,2	7,0	Güney Kore	102,7	4,5	Araçlar, Uçak ve Ulaşım Araçları	107,2	5,8	Almanya	96,9	5,2
Kimya Sanayi Ürünleri	114,4	5,0	Vietnam	71,6	3,1	Saatler, Müzik Aletleri ve Sinema Ekipmanları	101,1	5,5	Avustralya	95,0	5,1
Araçlar, Uçak ve Ulaşım Ekipmanları	104,8	4,6	Almanya	71,1	3,1	Metal Ürünleri	95,5	5,2	Brezilya	58,8	3,2
Plastik Ürünleri	90,6	4,0	Hindistan	68,0	3,0	Plastik Ürünleri	87,6	4,7	Malezya	54,4	2,9
Saatler, Müzik Aletleri ve Sinema Ekipmanları	76,8	3,4	Hollanda	67,1	2,9	Basit Metal, Plastik ve Taşlar	65,2	3,5	Vietnam	50,3	2,7
Ayakkabı, Şapka, Şemsiye, Yürüme Çubukları ve Çiftçilik Malzemeleri	61,1	2,7	Birleşik Krallık	56,7	2,5	Tarım Ürünleri	61,4	3,3	Tayland	41,5	2,2
Cam Ürünleri ve Taşlar	45,9	2,0	Singapur	45,0	2,0	Tekstil Ürünleri	31,0	1,7	Rusya	41,3	2,2
Diğerleri	206,4	9,4	Diğerleri	934,7	41,6	Diğerleri	151,7	8,4	Diğerleri	982,5	53,6
Toplam İhracat (Trilyon Dolar)			2,263			Toplam İthalat (Trilyon Dolar)			1,843		

Kaynak: National Bureau of Statistics of China

yuan politikası Çin mallarının fiyatının ihracat yapılan ülkelerin para birimlerine karşı düşük kalmasıyla ihracatın sürekli artışına büyük katkı sağlamıştır. Çin bu politikasıyla dünya ekonomisindeki durgunluk nedeniyle ihracatın yavaşladığı dönemlerde devalüasyon uygulayarak dış ticaretteki avantajlı konumunu sürdürmüştür. Çin'in döviz kuru üzerinden kazandığı rekabet gücü ABD ve AB ülkeleri tarafından eleştirilmesine rağmen bu avantajını uzun süre kullanmaya devam etmiştir.

Tablo 1'deki 2017 verilerine göre Çin'in ihracat ve ithalat rakamları, ihraç ve ithal ürünleri ve hedef ülkelerin ihracat ve ithalattaki yüzdelik pay ve miktarı görülmektedir. 1980'lerin başında daha çok tarım ve maden ürünleri ihraç edip teknolojik ürünler ithal eden Çin günümüzde dünyanın en büyük imalatçısı, bir anlamda fabrikası konumuna yükselmiştir. 2017'de Çin'in ihracat ürünlerinin yüzde 94,7'si imalat sanayii ürünleri ve yüzde 5,3'ü de basit mal gruplarından oluşmuş; ithal ettiği ürünlerin ise yüzde 68,6'sı imalat sanayii ve yüzde 31,4'ü de basit mal gruplarını kapsamıştır. Dış ticaret kompozisyonu Çin'in genel olarak gelişmiş ülkelere ileri teknoloji ürünler ile ara mamul mallar ithal ettiğini, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere ise işlenmemiş madensel mallar satın alarak bunları ihraç mallarına çevirebilmek için yüksek miktarda enerji ithal ettiğini göstermektedir. Ayrıca Çin'in ihracat ve ithalat partnerleri arasındaki farklılık daha çok ticaret yaptığı ülkelerin üretim ve ihtiyaç kapasitelerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.⁹

Uluslararası sistemde meydana gelen güç boşluğunun önemi daha fazla ön plana çıkarken Çin dış ticaret, döviz rezervi, dış yatırımlar ve yabancı yatırımlarıyla dünyada ilgi uyandırmaktadır. Küresel kriz sonrasında uluslararası ticarete yaşanan daralma ve küresel ekonomide düşen büyüme oranları Çin'in ihracata yönelik büyüme modelini sorgulatırken bu durum ticaret savaşlarının gölgesinde kendi içinde bir ekonomik dönüşüm sürecine yol açmıştır. Böylece ucuz iş gücü ve düşük maliyetler sayesinde sahip olunan kalkınma modelinde reforma gidilmeye başlanmıştır. Özellikle emek piyasasında ücretlerin yükselmesiyle üretimin Hindistan ve Güneydoğu Asya ülkelerine (Vietnam, Kamboçya, Endonezya gibi) kayışının hızlanması rekabet üstünlüğüne bağlı olarak sürdürülen iş gücü maliyetinin cazibesini yitirmesine giden yolu açmış dolayısıyla söz konusu ülkelerin imalat sektöründe daha düşük maliyetlerle rekabetçi konuma gelmeleri Çin'in üretimini daha fazla sermaye ve teknoloji yoğun alanlara kaydırmasını gerekli kıl-

9. "China Statistical Yearbook 2018", National Bureau of Statistics of China, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2018/indexeh.htm>, (Erişim tarihi: 25 Şubat 2019).

miştir. Bu oluşan dış konjonktür yeni bölgesel ve yerel ekonomik parametrelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁰

Küresel kriz bir taraftan ekonomik büyüme rakamlarını aşağıya doğru çekerken diğer taraftan da dünya genelinde tüketimi baskılamıştır. Bu bağlamda kendi içinde zorunlu bir dönüşümü hisseden Çin 12. ve 13. kalkınma planlarında ekonomiyi daha rekabetçi ve teknoloji yoğun bir yapıya kavuşturmayı hedeflemiş ve 2013'ten itibaren de ihracat odaklı bir ekonomik kalkınmadan iç tüketime dayanan bir modele geçmiştir.¹¹ Grafik 2'de Çin ekonomisinin son kırk yıldaki büyüme oranlarına yer verilmiştir. Buna göre finansal kriz öncesi çift haneli büyüme oranları kriz sonrasında tek haneye düşmüştür. 2017'de hız kazanan ticaret savaşları sonucunda ekonomik büyüme 2018'de yüzde 6,6 ile son yirmi sekiz yılın en düşük büyüme oranı olarak gerçekleşmiştir. Böyle bir ortamda Çin iç piyasaya yönelerek tüketimi canlı tutacak ve yeni iş birlikleri kurarak ticari ortaklıklar yoluyla kapasite fazlasını değerlendirecek bir süreci başlatmak suretiyle söz konusu olumsuz koşulları azaltmaya çalışmıştır. Çin'in küresel ekonomide süren ticaret savaşları ve azalan talep dolayısıyla düşen büyüme oranları karşısında öncelikli hedefi iç tüketimi canlandırmak, kamu yatırım harcamalarını artırmak ve dolayısıyla vergi indirimleriyle içeride talebi canlı tutmak olarak belirlenmiştir. Çin'de yükselen orta sınıf ve artan tüketim harcamaları ekonomik aktivitenin sürdürülmesi yolunda ciddi bir talep potansiyelini de ortaya çıkarmıştır. Bugün Çin toplumunda büyüyen orta sınıf ve değişen tüketim alışkanlıklarının sunduğu avantajlar ülkenin ekonomik yapısının dönüşümünde önemli bir etkidir.

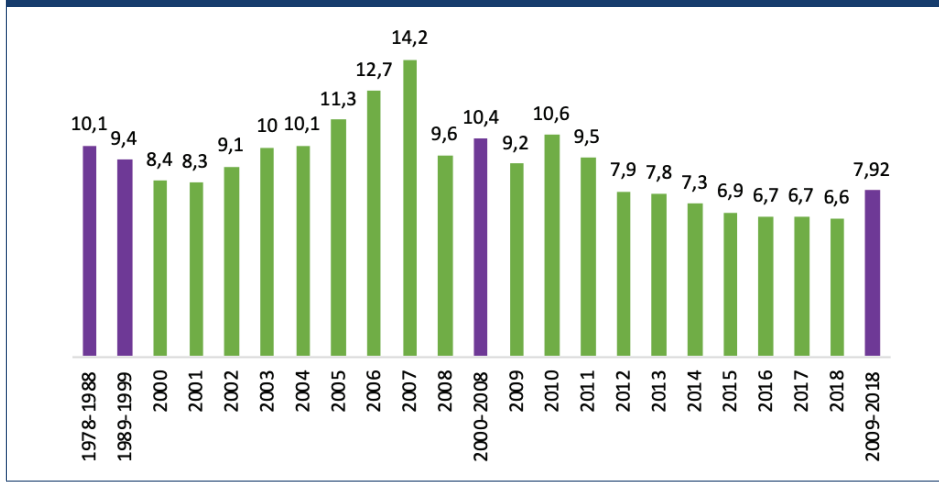
2017'de Çin kişi başına düşen satın alma gücü paritesi (SAGP) bakımından 16 bin 842 dolarla dünya ekonomileri arasında 76. sırada yer almaktadır. Kişi başına düşen GSYH bakımından ise 8 bin 827 dolarla 72. sırada bulunmaktadır. Diğer bir deyişle Çin kişi başına düşen SAGP bakımından ABD'nin yüzde 28'ine, kişi başına düşen GSYH bakımından da yaklaşık yüzde 15'ine denk gelmektedir.¹² Bu veriler ışığında alt orta gelirli ülke statüsüne sahip Çin dünya ekonomileri arasında bireysel gelir bakımından alt sıralardadır. Diğer taraftan son kırk yıllık süreçte sağlanan ekonomik kalkınma çevre ve altyapı sorunlarını beraberinde getirmiştir. BM'nin sağlık, eğitim, eşitlik, çevre ve teknoloji gibi alanları temel alarak

10. Wayne M. Morrison, *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States*, (ABD Kongre Araştırma Servisi Raporu, Washington DC: 2018), s. 2-8.

11. "13th Five-Year Plan for the Development of Foreign Trade Issued by MOFCOM", Ministry of Commerce People's Republic of China, <http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/significantnews/201701/20170102500999.shtml>, (Erişim tarihi: 13 Ağustos 2018).

12. Dünya Bankası

GRAFİK 2. ÇİN'İN EKONOMİK BÜYÜME ORANLARI (1978-2018)

Kaynak: IMF

oluşturduğu insani gelişmişlik endeksine göre Çin 0,738'lik puanıyla 90. sırada ve diğer bir ekonomik ölçüm endeksi olan ekonomik özgürlük endeksine göre de dünya ekonomileri arasında 110. sırada yer almaktadır.¹³ Sonuç olarak toplam hacim bakımından dünya ekonomisinde önemli bir yer edinen Çin'in bireysel anlamda dünya devletleri arasındaki yerinin hala geride olduğu görülmekte ve bu çelişkili durumun uzun vadede ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasına gölge düşürebileceği düşünülmektedir.

Bu noktada bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin değerlendirilmesinde GSYH ve SAGP gibi göstergelerin tek başına yeterli olup olmayacağı önemli bir tartışma konusudur. Ancak farklı ülkelerin küresel ekonomideki güçlerini ölçmek için kullanılan parametreleri analize eklemenin Çin'in ekonomik büyüme ve gelecek yönlü ticari kapasitesinin nasıl şekilleneceğini açıklamada önemli olduğu düşünülmektedir. Örneğin dünya şehirleri ekonomi endeksine göre 2017'de dünyanın en güçlü ekonomilerine sahip yirmi şehir arasında yedi ABD şehri bulunurken Çin'in üç şehri endekste kendine yer bulmuştur. ABD ve İngiltere'deki şehirlerin ardından dördüncü sırada bulunan Beijing (Pekin) 2016 verilerine göre bir sıra aşağıya düşmüştür.¹⁴ Bu noktada "ekonomik süper güç, Asya ejderhası ve dünyanın en büyük ekonomisi" gibi ifadelerle literatürde kendine yer edinen

13. Ekonomik Özgürlük Endeksi: Bireyler açısından kendi emekleri ve mülkiyetleri üzerindeki kontrollerini ölçer. Bkz. "Human Development Index and Its Components", United Nations, <http://hdr.undp.org/en/composite/HDI>, (Erişim tarihi: 6 Mart 2019).

14. *The 2017 STC Economy Power Index*, (Stephane Tajick Consulting and Best Development Group Rapor: New York: 2017), s. 3.

Çin'in ihtiyatlı bir şekilde ele alınması daha fazla önem arz etmektedir. Ekonomik büyüme rakamları ve milli hasılasıyla dünyadaki tüm rakiplerini kışkırtmamayı başaran Çin tipik kalkınmakta olan ülkelerde var olan sorunlarla boğuşmaktadır. Toplumun sosyal katmanlarında meydana gelen kalkınma sonrası gelir uçurumları ve devletin her bölgeye eşit ekonomik yardımları yapamaması yönetimde sosyalist, ekonomide serbest yapıyı sorgulatmaktadır. Örneğin 1980'lerin başında en zengin yüzde 10'luk kesim toplam gelirin yüzde 28'inden daha az kısmına sahipken bu rakam 2018'de yüzde 40'lara kadar yükselmiştir.¹⁵ Dolayısıyla toplumdaki gelir adaletsizliğinin arttığı böylesi bir ortamda Çin'in dünyanın en fazla zengin kesimine, bir anlamda en çok milyoner ve milyarderine sahip ülkesi olması beraberinde soru işaretlerini getirmektedir.

ÇİN'İN YATIRIM STRATEJİLERİ

Günümüzde Çin dünyada hem en fazla yatırım çeken hem de yabancı ülkelere en fazla yatırım yapan ülkeler arasındadır. Ekonomik büyüme yolunda sunduğu cazip teşvikler sayesinde başka ülkelere büyük yatırımlar çeken Çin bu yatırımlar yoluyla edindiği *know how* sayesinde bugün başka ülkelere yatırımlar yaparak net yatırımcı konumuna gelmiştir. Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda kar oranları büyük ilgi uyandırmakla birlikte Çin ana kıtası dışında bulunan Han Çinlilerin ülkeye yatırımları da toplam doğrudan yabancı yatırımlar içinde önemli bir paya sahiptir. Günümüzde Çin'e yapılan doğrudan yatırımlarda bir çekim merkezi olarak iç tüketimi önceleyen ekonomik modele geçiş uluslararası şirketleri etkileyen etmenler arasında bulunmaktadır. Ayrıca Çin'e yapılan yatırımların sağladığı teknolojik birikim aynı zamanda ülke dışında gerçekleştirilen yüksek miktartlı yatırımlara önemli katkı sunmaktadır. Burada dikkat çeken özellik küresel kriz sonrası Çin'in sunduğu cazip avantajlar sayesinde dışarıdan sermaye-yatırım çeken bir ülke olmaktan çıkarak artık ülke dışına sermaye-yatırım yapan bir duruma gelmiş olmasıdır. Özellikle Çin'in yabancı yatırımlarında teknoloji edinme ve pazar payı elde etme hedefi yatırımların stratejik hedefler içerdiğini açıkça göstermektedir.¹⁶

Diğer taraftan Çin'in en fazla dış ticaret yaptığı ülkeler ile yurt dışı yatırımlarının yoğun olduğu bölgeler arasında bir ilişki bulunmakta ve bu da izlenen stratejinin yansıması olarak okunmaktadır. Çin 2017'de Asya Kıtası ile 1,8 trilyon

15. Facundo Alvaredo, Lucas Chancel, Thomas Piketty, Emmanuel Saez ve Gabriel Zucman, *World Inequality Report*, (World Inequality Lab Rapor, Berlin: 2018), s. 5-6.

16. Fatih Oktay, *Çin Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri*, (İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2017), s. 22-29.

dolar, Avrupa Kıtası ile 812 milyar dolar, Kuzey Amerika ile 635 milyar dolar, Afrika Kıtası ve Ortadoğu ile 390 milyar dolar ve Latin Amerika ile 257 milyar dolar dış ticaret gerçekleştirmiştir.¹⁷ Bugün Çin'in en büyük ihracat pazarı ABD iken en büyük ithalat pazarı ise Güney Kore'dir. Çin'in en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla ABD, Hong Kong, Japonya, Güney Kore, Almanya, Vietnam ve Hindistan gibi ülkeler iken en fazla ithalat yaptığı ülkeler ise Güney Kore, Japonya, ABD, Avustralya, Malezya, Brezilya ve İsviçre'dir. Bu ülkeler ile Çin'in doğrudan yatırım yaptığı ülkeler arasında da benzerlik bulunmaktadır (Tablo 3 ve 4). Dışarıya doğrudan yabancı yatırımlarda Çin 2016'da 196,1 milyar dolarlık doğrudan yatırımla tarihinin en yüksek yatırım miktarına ulaşmış ve en çok doğrudan yatırım yapan ikinci ülke olmuştur. 2017'te 124,6 milyar dolara kadar gerileyen doğrudan yabancı yatırımlar Batılı ülkelerde ise artış göstermiştir. Çin'e yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda ise 2016 ve 2017'de fazla bir değişiklik görülmezken Çin her iki yılda da dünyanın en fazla doğrudan yatırım çeken üçüncü ülkesidir.¹⁸ Çin'e yönelik yatırımlardaki düşüşün altında Batılı gelişmiş ülkelerin küresel kriz sonrası başvurdukları ticari korumacılığın önemli bir etkisi söz konusudur.¹⁹

Özellikle 1990 sonrası Çin'in yüksek düzeyli ekonomik büyümesinde önemli yer tutan doğrudan yabancı yatırımlar stoku 2018'de 1,61 trilyon dolarlık bir hacme ulaşmıştır. Aynı dönemde ABD'de ise yabancı yatırımlar stoku 8,07 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Çin en büyük doğrudan yabancı yatırım stokuna sahip ülkeler arasında yer alarak sanayileşmiş Batılı ülkelerle rekabet içerisinde.²⁰ Çin 2007'de doğrudan yabancı yatırımlarda dünyada yedinci sırada yer alırken 2018'de 142 milyar dolar ile ABD'nin (226 milyar dolar) ardından ikinci sıraya yükselmiştir.²¹ Çin ekonomisine 1980'lerin başından itibaren yatırım yapan yabancı firmalar toplam firmaların dörtte birini oluştururken toplam ihracattaki payları yüzde 50'ye yakındır. Ucuz iş gücü ve düşük maliyetler sayesinde avantajlı durumdaki yabancı menşeli firmalar 1990'lardan itibaren daha büyük miktarlarda yatırımlarını Çin'e taşımışlardır. Çin'in bugün ulaştığı ekonomik büyüklükte bu firma ve şirketlerin yadsınamaz bir yeri bulunmaktadır.²² Tablo 2'de Çin'e gelen doğrudan yabancı yatırım ile Çin'in yurt dışına yaptığı yatırım ve top-

17. "China Statistical Yearbook 2018".

18. *World Investment Report 2018*, (UNCTAD Rapor, New York: 2018), s. 4-6.

19. Sadık Ünay ve Şerif Dilek, "Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları", *SETA Analiz*, Sayı: 228, (Ocak 2018), s. 20-25.

20. "FDI Stocks", OECD, <https://data.oecd.org/fdi/fdi-stocks.htm#indicator-chart>, (Erişim tarihi: 11 Nisan 2019).

21. *World Investment Report 2019*, (UNCTAD Rapor, New York: 2019), s. 3.

22. Morrison, *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges and Implications for United States*, s. 10-12.

TABLO 2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE ÇİN (1995-2018)

Yıllar	Çin'e Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Çin'den Giden Doğrudan Yatırımlar	Çin'deki Doğrudan Yabancı Yatırım Stoku	Çin'den Giden Doğrudan Yatırım Stoku
	Milyar Dolar		Trilyon Dolar	
1995	37,5	2,0	0,101	0,017
2000	40,7	2,2	0,193	0,027
2005	72,4	12,2	0,272	0,052
2010	114,7	68,8	0,587	0,317
2014	128,5	123,1	1,085	0,882
2015	135,6	145,6	1,220	1,097
2016	133,7	196,1	1,354	1,357
2017	136,3	124,6	1,490	1,482
2018*	142,0	120,5	1,610	1,624

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development ve World Investment Report 2018 ve 2019, Ministry of Commerce of the People's Republic of China.

*Tahmini verilerdir.

lam yatırım stokları yıllara göre görülmektedir. Bu tabloda Çin'in finansal kriz sonrası yurt dışına yaptığı yatırımların yüksek miktartlı artışı dikkat çekmektedir.

Bugüne kadar Çin'e gelen sermaye akışları ve sağlanan dış ticaret fazlaları yüksek düzeyli döviz birikimini sağlamış ve bu ekonomik güç birikimi döviz rezervi açısından ülkeyi dünya ekonomisinde lider konuma getirmiştir. Sahip olduğu 3,1 trilyon dolarlık döviz rezerviyle Çin aynı zamanda 1,12 trilyon dolarla ABD hazine tahvillerinin en büyük alıcısı konumundadır.²³ Bununla birlikte değeri yaklaşık 80 milyar dolar olan 61 milyon ons resmi altın rezervi bulunmaktadır.²⁴ Bu çerçevede bugün Çin devasa döviz ve altın rezervinin yanı sıra ABD hazine kağıtlarındaki yatırımıyla küresel ekonomide önemli bir ağırlığa sahiptir. Ekonomik ve siyasi olarak rekabet halinde olan ABD ve Çin'in bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaşanan ticaret savaşlarının iki taraf için de zararlı olacağını göstermektedir. Çin'in sahip olduğu yüksek miktarlardaki döviz rezervi sertleşecek olası bir çatışma durumunda önemli bir işlev görebilir.

23. "Foreign Exchange Reserves", Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/country-list/foreign-exchange-reserves>, (Erişim tarihi: 25 Mart 2019); Yawen Chen ve Kevin Yao, "China's FX Reserves Post Surprise Gain, withstand June Market Chaos", Reuters, 9 Temmuz 2018; "Major Foreign Holders of Treasury Securities", U.S. Department of the Treasury, <http://ticdata.treasury.gov/Publish/mfh.txt>, (Erişim tarihi: 25 Mart 2019).

24. "China's Gold Reserves Grow for 6th Straight Month", Xinhuanet, 10 Haziran 2019.

Dünya Bankası raporlarına göre Çin ulusal para birimi yuan 2025'te dolar ve avronun ardından dünyanın en güçlü üçüncü rezerv para birimi olacaktır. 2016'da dünyada en fazla kullanılan sekizinci para birimi olan yuan Çin hükümeti tarafından farklı ülkelerle yapılan swap anlaşmalarıyla kullanım sahalarını genişletmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Rusya, Malezya ve Endonezya gibi ülkelerle birçok swap antlaşması imzalanmıştır.²⁵ Dolara kıyasla Asya ülkeleri tarafından daha fazla tercih edilen ve ticari ödemelerde bir değiş-tokuş aracına dönüşen yuan Laos, Kamboçya, Malezya, Vietnam, Filipinler, Tayland, Myanmar ve Rusya gibi devletler tarafından uluslararası rezerv para birimi olarak merkez bankalarında tutulmaktadır. Kamboçya ve Laos özelinde Çin ekonomik yatırımların yanında savunma yardımları ve kredi imkanlarıyla bölge ülkeleri ile arasındaki ilişkileri farklı sahalarda geliştirmeyi amaçlamaktadır.²⁶ Yuanın uluslararası para birimleri arasında yerini güçlendirmesinin göstergeleri arasında yer alan merkez bankalarında rezerv para birimi olarak tutulma oranlarında 2015-2018 arasında yüzde 129,7 oranında artış yaşanmış ve böylece kullanım kapasitesinin genişlediği görülmüştür.²⁷

Çin'in Asya'daki diğer ülkelerle geliştirmek istediği ilişkiler ağında uluslararası destek fonları önemli bir yer tutmaktadır. Bu fonlar arasında Doğu Asya Fonu yüksek miktartlı kredi imkanı sunan fonlar arasında ön plana çıkmaktadır. Asya bölgesinde bulunan ülkelerin cari açıklarını finanse etmek amacıyla kurulan fona en büyük desteği Çin vermektedir. Ülke bahsi geçen fona 2011'de 120 milyar dolar ve 2012'de 240 milyar dolarlık destek sağlamıştır. Bölge ülkelerinin ticari partnerleri arasında Çin genelde ilk sıralarda yer almaktadır.²⁸

Küreselleşme ile hız kazanan Çin'e yabancı sermaye ve yatırım akışları 1990'lardan itibaren Pekin yönetiminin dış piyasalara yatırım yapmasına olanak sağlamıştır. Çin cari fazlasını yatırım araçlarına çevirmekte ve bunlar arasında doğrudan dış yatırımlar ön plana çıkmaktadır. Yaptığı yatırımlarda Batılı ülkelere kıyasla daha stratejik davranan Çin'in küresel ekonomideki yatırımları son on yılda ciddi artış göstermiştir. Ülke dış yatırımlarının büyük kısmını eski dönemlere kıyasla ABD'de değerlendirmek yerine dünyanın dört bir yanındaki farklı ülkelere kaydırmaktadır. Örneğin Çin'in diğer ülkelere yaptığı yatırımlar 2018'de yüzde 7 artış göstermiş

25. Steven Liao ve Daniel McDowell, "Redback Rising: China's Bilateral Swap Agreements and Renminbi Internationalization", *International Studies Quartely*, Cilt: 59, Sayı: 3, (2015), s. 406.

26. Syed Munir Khasru, "Southeast Asian Fund Can Complement Chinese Investment By Boosting Self-Reliance", *Nikkei Asian Review*, 3 Ağustos 2018.

27. "Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves", IMF, <http://data.imf.org/?sk=E-6A5F467-C14B-4AA8-9F6D-5A09EC4E62A4>, (Erişim tarihi: 11 Şubat 2019).

28. Khasru, "Southeast Asian Fund Can Complement Chinese Investment By Boosting Self-Reliance"; Eric Hel-leiner ve Jonathan Kirshner, *Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset*, (Küy Yayınları, İstanbul: 2017), s. 15.

TABLO 3. ÇİN'İN EN FAZLA YATIRIM YAPTIĞI ÜLKELER (2005-2018)

Ülkeler	Miktar (Milyar Dolar)	Toplam Yatırım İçindeki Payı (Yüzde)
ABD	182,6	9,3
Avustralya	111,6	5,7
İngiltere	85,3	4,4
Brezilya	64,8	3,3
Kanada	53,7	2,7
Pakistan	51,9	2,6
Nijerya	49,9	2,5
Rusya	47,1	2,4
Malezya	45,6	2,3
Endonezya	42,7	2,2
Diğerleri (Trilyon Dolar)	1,205	62,6
Toplam Yatırım (Trilyon Dolar)	1,941	100,0

Kaynak: American Enterprise Institute ve Heritage Foundation

ve yalnızca Afrika'daki toplam dış yatırımları 360 milyar dolar seviyesini aşmıştır (Tablo 3 ve 4). Çin'in yurt dışı yatırımlarının artmasının ardında 2008 küresel krizi ve kendisine karşı artan ticari korumacılık politikalarının önemli bir yeri vardır. Özellikle Çin bu şekilde ihracatına yönelik ticari bariyerlere karşı ön alabilme amaçlı yatırım yaptığı ülkelerin ticari performanslarından yararlanmaktadır.²⁹ Tablo 3'te 2005-2018 arasında Çin'in en fazla yatırım yaptığı ilk on ülke yer almaktadır. Toplam 1,941 trilyon dolarlık yatırım gerçekleştiren Çin'in toplam yatırımlarının yüzde 37,4'ünü tabloda yer alan ülkelere yaptığı görülmektedir.

Çin'in ikili ilişkilerinin iyi olduğu ülkelere daha fazla yatırım yaptığı bilinen bir olgu olarak siyasi ilişkilerin nasıl ekonomik ilişkileri etkilediği bir kez daha görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin bulunduğu Avrupa bölgesi Çin açısından güvenli bir yatırım alanı olarak görülse de Sahra Altı Afrika'ya yapılan yatırımlar daha riskli olmasına rağmen son yıllarda artış göstermiştir. Gelişmiş ülkelerin yatırım yapmaktan çekindikleri ve iç karışıklıklarla boğuşan Afrika ülkeleri Çin açısından doğal kaynak zengini olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle Fransa'nın eski sömürge topraklarında büyük yatırımlar gerçekleştiren Çin, Batı'nın sömürgeci geçmişi ve izledikleri politikalarına kıyasla finansal gücünü kullanarak bu bölgedeki ülkelerle ticaret ve yatırım yoluyla ekonomik, siyasi ve toplumsal ilişkilerini geliştirmektedir.

29. James K. Jackson, *U.S. Direct Investment Abroad: Trends and Current Issues*, (ABD Kongresi Araştırma Servisi Raporu, Washington DC: 2017), s. 8; John Seaman, Mikko Huotari ve Miguel Otero-Iglesias, *Chinese Investment in Europe a Country Level Approach*, (ETNC Rapor, Madrid: 2017), s. 25-26; *World Investment Report 2018*, s. 30-49.

Tablo 4’te Çin’in 2005-2018 arasında kıtalara göre yatırımlarının sektör, miktar ve yüzde olarak dağılımı yer almaktadır. Çin ülkelerdeki yatırımlarını genel olarak altyapı yoğun olarak değerlendirmekte ve buna göre finansman kaynakları kullanmaktadır. Özellikle Batılı ülkelerin dış yatırım yapmaktan çekindiği az gelişmiş Afrika ülkelerine ulaşım, enerji ve madencilik sektörlerinde yatırımlar gerçekleştiren Çin’in gelecek yıllarda Afrika Kıtası’nda meydana geleceği öngörülen ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Örneğin Çad’a demir yolu hattı inşası için 5 milyar dolarlık yatırım gerçekleştiren Çin, ülke tarihinin en büyük ölçekli dış yatırımına imza atmıştır.³⁰ Kenya’ya yapılan yatırımlar sonrası kişi başına düşen GSYH üç kattan fazla artmış ve ülkenin altyapısında gözle görülür bir iyileşme sağlanmıştır.³¹ Enerji yatırımlarında ise Ortadoğu’ya olduğu kadar Afrika Kıtası’na da önem veren Çin, yatırımlarını yerel kaynakların işlenmesi ve uluslararası pazarlara ulaştırılması için kullanmaktadır. Bu sayede ülkelerin atıl kalan kaynaklarını ekonomiye kazandıran ve bunu kendi şirketleri üzerinden gerçekleştiren Çin bu bölgeleri önemli bir pazar haline getirmektedir.

Afrika ülkelerinin finansal anlamda ihtiyaç duydukları enerji, sanayi ve ulaşım gibi alanları kapsayan altyapı yatırımlarının finansmanında öne çıkan Çin bu ülkelerle uzun dönemli anlaşmalar yapmaktadır. Altyapı maliyetlerinin yüksek olması az gelişmiş ülkelerin öz kaynaklarıyla bu projeleri finanse etmelerini güçleştirmektedir. Buralarda Çin proje ve yatırımlar gerçekleştirmekte ve bu yolla ham maddeye daha ucuz ve kolay erişim sağlamaktadır. Ham maddeyi ithal ederek bunları nihai ürünlere dönüştüren Çin başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok pazara ihraç ettiği ürünlerde ciddi bir rekabet üstünlüğü kazanmaktadır.

ABD’nin hegemon olarak zayıflamaya başladığı bir dönemde güç boşluğundan faydalanarak ekonomik ve siyasi olarak yükselen Çin’in uluslararası arena-da iş birliği arayışı yolunda Batılı ülkelere kıyasla sömürgeci bir geçmişe sahip olmaması Afrika Kıtası genelindeki yatırımların işlevselliği ve kıtadaki imajına olumlu katkı sunmaktadır. Çin’in petrol ithalatının yüzde 25’ten fazlasını karşılayan Afrika ülkelerinin zayıf ekonomik altyapıya sahip olması petrol, doğal gaz ve diğer doğal kaynakların ithaline karşılık emek ve sermaye yoğun ürünlerin ihraç edildiği bir tablo oluşmasını sağlamaktadır. Son yirmi yıllık süreç içinde önemli bir ihracat kapasitesi ve rekabet gücüne erişen Çin’in enerji arz güven-

30. Çad hakkındaki bilgiler OECD, American Enterprise Institute ve Heritage Foundation verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Çin aynı zamanda Kenya’da 4 milyar dolarlık demir yolu yapım projesini de almış ve yapımına başlamıştır.

31. David Pilling ve Emily Feng, “Kenya’s \$4bn Railway Gains Traction from Chinese Policy Ambitions”, *Financial Times*, 4 Nisan 2017; “Kenya Works to Attract More Chinese Investments”, *Xinhuanet*, 29 Mart 2018.

liği açısından Afrika ülkeleri kritik bir konumdadır. Mevcut durumda Nijerya, Cezayir ve Angola'ya yaptığı yatırımların ulusal güvenlik açısından ekonomik yapının güçlendirilmesi ve enerji arz güvenliğinin artırılması açısından önemli bir araç olarak kullanıldığı söylenebilir.

Öte yandan dünya genelinde Çin'in yaptığı yatırımlar ve verdiği kredilerde bazı şartlar öne sürdüğü gözlenmektedir. Ekonomik olarak zor durumda olan ve yatırım konusunda zayıf bir konumda bulunan ülkeler Çinli firmaların projeleri üstlenmesini kabul ederken aynı zamanda işletme mallarının Çin'den alınmasına mecbur bırakılmasa da zorlanmaktadır. Çinli işçi çalıştırıldığı ve Çin mallarının kullanıldığı yatırımlar Kenya, Sudan, Mısır ve Cezayir gibi ülkelerde göze çarpmaktadır. Çin bu yatırımları yaparken aynı zamanda bahsi geçen ülkelerin rejimleri ile de sıkı iş birliğine gitmektedir. Sudan'da yapılan başkanlık sarayının Çin tarafından ücretsiz yapılarak hükümete teslim edilmesi bu durumun en çarpıcı örneklerindendir.³² Çin'in Afrika Kıtası'nda en fazla yatırım yaptığı ülkeler arasında ise Nijerya, Mısır, Cezayir, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Angola, Etiyopya, Kenya, Güney Afrika, Zambiya ve Kongo yer almaktadır.³³

Çin'in Ortadoğu'ya yaptığı yatırımlarda Suudi Arabistan 35,4 milyar dolarla birinci ve İran da 27 milyar dolarla ikinci sırada yer almaktadır. 148 milyar dolarlık toplam dış yatırım içerisinde İran ve Suudi Arabistan önemli bir yer edinmektedir. Enerji, emlak, ulaşım ve metal sektörleri başta olmak üzere birçok alanda yatırım gerçekleştiren Çin'in başta enerji olmak üzere lojistik ve sanayi sektörlerinde de yatırımları yoğunlaşmaktadır.

Çin özellikle Avrupa'daki yatırımlarında stratejik sektörleri hedef almaktadır. Bahsi geçen sektörler arasında ulaşım, tarım, enerji, finans ve teknoloji ön plana çıkmaktadır. En fazla yatırımın olduğu sektörler sıralamasında üçüncü olan tarım sektörünün yüzde 15'lik payı Çin'in gıda güvenliği konusuna verdiği önemi ortaya koymaktadır. Bu duruma örnek olarak ise ülke tarihinin en büyük yabancı satın alımını yapan Çinli şirketin İsviçreli zirai ilaç ve tohum üreticisi Syngenta'yı 43 milyar dolarla bünyesine dahil etmesi gösterilebilir. Gerçekleşen bu satın alma Çin'i dünya tarım piyasasında güçlü bir konuma yükseltmekle kalmamış aynı zamanda sahip olduğu 1,4 milyarlık nüfusunun gıda arz güvenliğine de katkı sağlamıştır.³⁴

Çin'de üretilen malların deniz ve demir yolu üzerinden hızlı bir şekilde küresel pazarlara ulaştırılmasında ulaşım yollarının büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu

32. Andrew Harding, "Sudan's Omar Al-Bashir Gets Chinese-Built Presidential Palace", BBC, 26 Ocak 2015.

33. Mariama Sow, "Figures of the Week: China Investment in Africa", Brookings, 6 Eylül 2018.

34. Keith Johnson, "Why is China Spending \$43 Billion for a Farming Company?", *Foreign Policy*, 15 Ocak 2016.

anlamda ülke büyük önem attığı Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Avrupa'da liman hizmetleri ve Asya'da lojistik sektöründe önemli satın almalar ve yatırımlar gerçekleştirmiştir. Özellikle ulaşım alanında yaptığı yatırımlarda deniz limanlarının yadsınamaz bir yeri bulunmaktadır. Yunanistan, Belçika, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde limanlar/terminaller Çinli firmalar tarafından yarı ortaklı veya tamamen satın alınmaktadır. Bu sayede bugün dünyanın en büyük limanları arasında –başta Çin limanları olmak üzere– Asya'nın önemli bir hakimiyeti bulunmaktadır. İş hacmine (elleçlenen yük miktarı) göre 2001'de dünyanın en büyük on konteyner limanının sadece iki tanesi Çin'e aitken bu rakamın 2018'de yediye çıkması başta Çin olmak üzere Asya'nın denizyolu taşımacılığındaki hakimiyetine işarettir.³⁵ Diğer taraftan eleştirel bir perspektifle yaklaşanlar Çin'in dış yatırımlarını neoemperyalist bir girişim olarak görmektedir. Özellikle Afrika ülkelerindeki prestijli projeleri ya da dış borçları için ucuz ve uzun vadeli kredi imkanı sunan Çin bu ülkelerin ödeme zorluğu yaşamaları durumunda yatırımlarının işletim hakkını uzunca bir süreliğine kontrolüne geçirebilmektedir.³⁶ Çin'in borç diplomasisi olarak tanımlanan bu stratejisine ileriki bölümlerde daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Çin gelişmiş ülkelerde gerçekleştirdiği yatırımlarda yüksek teknoloji ve markalaşmış şirketleri satın alma şeklinde bir strateji izlemekte ancak bu girişim Batılı ülkeleri kaygılandırmaktadır. Çin'in İsviçre'nin dünya devi tarım şirketi Syngenta'yı, Almanya'nın önde gelen robotik şirketlerinden Kuka'yı, İtalya'nın dünyaca ünlü lastik üreticilerinden Pirelli'yi, ABD'nin teknoloji devi dünyanın en büyük bilgisayar üreticisi IBM'den Lenovo'yu, İsveç'in meşhur otomobil üreticisi Volvo'yu Ford'dan satın alması ve Mercedes hisselerinin bir kısmına ortak olması başta olmak üzere yıllar itibarıyla artış gösteren yurt dışı yatırımları Batılı ülkelerin tedirginliğini her geçen gün artırmaktadır. Küresel ekonomide yaşanan yüzyılın en büyük finansal krizi sonrasında ve korumacılık eğilimlerinin güçlendiği bir dönemde Çin'in bu tarz alımlar gerçekleştirmesi başta AB ülkeleri olmak üzere ABD'yi de rahatsız etmektedir. Avrupa ülkeleri Çin'in bu alımlarına karşı bazı önlem ve kısıtlamalara başvurmuş ve ileri teknoloji şirketleri de aynı yöntemleri uygulayarak ekonomik korumacılık politikaları uygulamıştır. Bu konuda Almanya stratejik önem arz eden bazı şirketlerin Çinli firmalar tarafından satın alınmasını engellemek/durdurmak için harekete geçmiştir. Örneğin 2018'de makine üreticisi olan Leifeld'in

35. "Ranking of Container Ports of the World", The Government of the Hong Kong Special Administrative Region of the People's Republic of China, https://www.mardep.gov.hk/en/publication/pdf/portstat_2_y_b5.pdf, (Erişim tarihi: 28 Mart 2019).

36. Dionne Searcey ve Jaime Yaya Barry, "One African Nation Put the Brakes on Chinese Debt. But Not for Long", *New York Times*, 23 Kasım 2018.

Çinli Yantai Taihai Group'a satışının engellenmesi,³⁷ çip cihazları üreticisi Aixtron'un Çinli Fujian Grand Chip Investmet Fund (FGC) tarafından satın alınmasının Almanya Ekonomi Bakanlığı tarafından güvenlik gerekçeleriyle durdurulması,³⁸ yüksek voltajlı enerji dağıtım operatörü olan 50Hertz'in yüzde 20 hissesinin State Grid Cooperation of China tarafından satın alınmasına Alman devlet bankası KfW ve kabine tarafından müdahale edilmesi, hizmet verdiği sektörler arasında havacılık, kimya ve otomotiv endüstrisinin de bulunduğu Liefeld Metal Spinning'in Çinli yatırımcılar tarafından satın alınmasının Berlin hükümeti tarafından veto edilmesinin planlanması yakın zamanda görülen örneklerdir.³⁹

Bilindiği üzere ABD halen stratejik gördüğü sektörlerde Çinli teknoloji firmalarının kendi piyasasına girişine çeşitli engeller getirmekte ve ulusal firmalarının güçlenmesi için teşvikler sağlamaktadır. Yakın zamanda ABD iletişim güvenliğini gerekçe göstererek dünyanın önde gelen akıllı telefon şirketleri arasında yer alan Huawei ve ZTE'nin kamu kurumlarınca ve bu kurumlarla çalışan şirketlerce satın alınmasını ve kullanılmasını yasaklamıştır.⁴⁰ Avrupa Konseyinde Temmuz 2018'de Fransa, İtalya ve Almanya liderliğinde gerçekleştirilen bir zirvede Çinlilerin üçüncü firmalar aracılığıyla AB ülkelerinde bulunan ileri teknolojik üretim yapan ve stratejik önem arz eden sektörlerde faaliyet gösteren firmaları satın almasının önlenmesine yönelik karar alındığı açıklanmıştır. Söz konusu kararı ilerleyen yıllarda Çinli firmalara karşı daha fazla önlem alınacağını bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür.⁴¹ Bu amaçla Batılı gelişmiş ülkeler daha sıkı ve ağır yeni kurallar benimsemişlerdir.⁴²

Yukarıda anlatıldığı üzere korumacılığın hızla yükselmesi ve ticari tarif uygulamalarıyla desteklenmesi Çin gibi ihracat üzerinden büyüme stratejisini benimsemiş ülkeler açısından yapısal dönüşümleri zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda değişim süreci daha da hızlanan uluslararası ekonomik sistemdeki kırılmalar Çin ve Türkiye'nin ekonomik yaklaşım ve perspektiflerini birbirine yaklaştırmaktadır. Bu nedenle denkleme Türkiye'yi katarak analizi daha yerel ve geniş bir açıdan ele almak Türkiye-Çin ilişkilerini anlamak için önemlidir.

37. Guy Chazan, "Germany Plans Further Foreign Investment Curbs", CNBC, 8 Ağustos 2018.

38. Maria Sheahan, "China Fujian Drops Aixtron Bid After Obama Blocks Deas", Reuters, 8 Eylül 2018.

39. Victoria Bryan ve Gernot Heller, "Germany Moves to Protect Key Companies from Chinese Investors", Reuters, 27 Temmuz 2018.

40. Todd Shields, "Huawei and ZTE Targeted While Security Ban Advances at U.S. FCC", Bloomberg, 17 Nisan 2018.

41. Luke Waller, "Enter The Dragon", *Politico*, <https://www.politico.eu/article/china-and-the-troika-portugal-foreign-investment-screening-takeovers-europe>, (Erişim tarihi: 7 Eylül 2018).

42. "Germany Tightens Takeover Rules to Shield 'Critical' Business", DW, 12 Temmuz 2017; "Europe Cautious as China Buys Up Foreign Companies", DW, 5 Temmuz 2017; Liz Alderman, "War of China, Europe and Others Push Back on Foreign Takeovers", *New York Times*, 15 Mart 2018.

TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Türkiye jeopolitik konumuyla Avrupa, Ortadoğu, Afrika ve Orta Asya başta olmak üzere farklı pazarlara oldukça rahat bir ulaşım ağı içerisinde bulunmasına rağmen bu avantajını dış ticaretinde uzun yıllar boyunca yeteri kadar kullanamamıştır. İhracat ve ithalatta belirli pazarlara ağırlık verme ve sınırlı sayıdaki ülkelere bağımlı olmanın o ülkelerdeki siyasi ve ekonomik şoklara ve düşen talebe karşı daha kırılgan olmak anlamına geldiğini tecrübe eden Türkiye –bilhassa AK Parti iktidarlarının izlediği çok boyutlu dış politika anlayışıyla– dış ticaret ve yabancı yatırımlarda çeşitlendirme yönünde adımlar atmıştır. Zaman içerisinde ticaret yaptığı ülkeler portföyünü genişleterek farklılaştıran Türkiye yakın coğrafyasında bulunan ülkelerin ötesine geçmeye çalışmıştır. Türkiye bu arayışını günümüzde de sürdürmektedir. AB'nin ağırlığının hissedildiği dış ticaretini Afrika ve Asya Pasifik bölgelerine kaydıran Türkiye devlet başkanları ve bakanlar düzeyinde gerçekleştirdiği temaslarla hem siyasi hem de ekonomik alandaki ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bilhassa dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin Asya'ya kayması Türkiye'nin de ilgisini bu yöne çevirmesini hızlandırmıştır. Bu çerçevede Asya Pasifik bölgesinde yer alan Çin bugün Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülke konumuna yükselerek Uzakdoğu'daki en büyük ticari partneri olmuştur.

Kültürel farklılıkları ve birbirlerinden uzakta konumlanmaları nedeniyle tartışmalara konu olan Türkiye-Çin arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planı 1970'lere kadar dayanmaktadır. Ancak ikili ilişkilerde ticaret iş birliklerinin geliştirilmesi yönündeki iyi niyet beyanlarına rağmen henüz yeteri kadar gelişme kaydedile-

TABLO 5. TÜRKİYE’NİN ÇİN İLE DIŞ TİCARETİ (MİLYAR DOLAR)

Yıllar	İhracat	Değişim (Yüzde)*	İthalat	Değişim (Yüzde)*	Hacim	Dış Ticaret Açığı
1990	0,037	-45,9	0,24	+223,6	0,27	-0,20
2000	0,096	+166,6	1,34	+50,5	1,43	-1,25
2005	0,54	+38,4	6,88	+53,9	7,42	-6,34
2008	1,43	+38,8	15,65	+18,2	17,08	-14,2
2013	3,60	+27,2	24,68	+15,9	28,28	-21,1
2017	2,93	+26,2	23,37	-8,2	26,30	-20,4
2018	2,91	-0,7	20,71	-12,4	23,62	-17,8

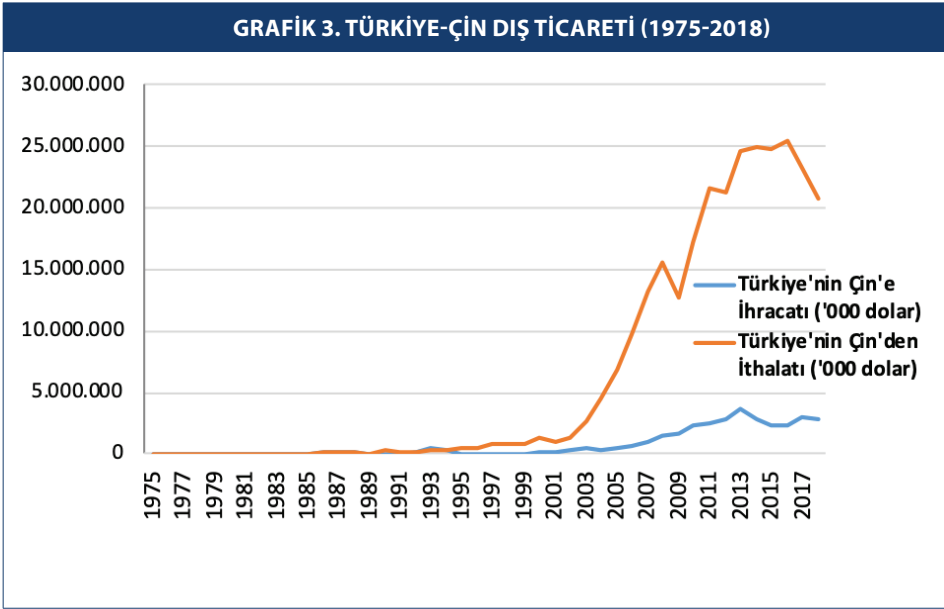
Kaynak: TÜİK

* Bir önceki yıla göre olan değişimi göstermektedir.

bilmiş değildir. Özellikle iki ülke ekonomisindeki ideolojik ve yapısal farklılıklar ticari ilişkilerin düşük yoğunluklu bir düzlemde devam etmesine sebep olmuştur. Çin ile resmi ilişkilerin başladığı 1971’den itibaren artma eğilimini sürdüren Ankara-Pekin ekonomik ilişkileri 1990’ların başından itibaren Çin’in ihracat üstünlüğüyle devam etmektedir.

İlk kez 1 milyar doların aşıldığı 2000’den bu yana artarak devam etmektedir (Tablo 4 ve 5). İkili ilişkilerde dış ticaret 2005’te 7,4 milyar dolardan 2010’da 19,5 milyar dolara ve 2018’de 23,6 milyar dolara kadar yükselmiştir. Türkiye’nin ihracatı 2018’de 2,9 milyar dolar civarındayken ithalatı 20,7 milyar dolar olmuştur. Her ne kadar Türkiye’nin Çin ile ihracatı bir önceki yıla göre ufak bir düşüş yaşasa da 2013’ten itibaren (2018 hariç) her yıl ortalama 20 milyar doların üzerinde dış ticaret açığı vermeye devam etmiştir. Bir anlamda Türkiye, Çin’den ortalama olarak her 1 dolarlık mal satışına karşılık yaklaşık 8 dolarlık mal ithalatı gerçekleştirmiştir. Çin’in lehine gelişim gösteren söz konusu asimetrik ilişki Türkiye’nin cari açığının üçte birine denk gelmiştir. Türkiye’nin ihracatında Çin’in payı yüzde 1,7 iken ithalattaki payı ise 9,2’dir. Böylece Çin ile ticaretin zamanla Türkiye’nin aleyhine oluşması, ticari ilişkilerin dengeli ve adil geliştirilmesi adına çalışılmasını gerekli kılmaya başlamıştır.

Tablo 6 ve 7’de Türkiye-Çin arasındaki ithal ve ihraç edilen malların 2000 ve 2017’deki tür, miktar ve payları görülmektedir. Türkiye’nin Çin’deki ithalatında 2000’de yüzde 40’lık bir payı bulunan ilk iki ithal ürün grubunun 2017’deki payı yüzde 50’nin üzerine çıkmıştır. Öte taraftan Türkiye’nin 2000’de ihraç ettiği ürünlerdeki miktar 2017’de değişmesine rağmen ürün çeşitlenmesi yetersiz kalmıştır.

Kaynak: TÜİK

Çine ihraç edilen ilk on ürün grubunun yer aldığı Tablo 7'de görüldüğü üzere her iki yılda da ilk on ürün grubu toplam ihracatın yüzde 80'lik kısmına karşılık gelmektedir. Çine ihraç edilen mal grupları içerisinde mermer, bakır cevheri, demir ve çelik, değerli metaller, giysi ve türevleri, motor parçaları, tarımsal ürünler, sağlık ürünleri ve altın gibi ürünler yer almaktadır. Buna karşılık ithal edilen mallar arasında bilgisayar, telefon, elektrikli aletler, yayın ekipmanları, yarı iletken aygıtlar, vinçler, demir ve çelik malzemeleri, kimyasal maddeler, hayvan ve tarım ürünleri, araç parçaları ve mücevher gibi ürünler bulunmaktadır.⁴³

Mevcut durum son on yedi yıllık süreç içinde Türkiye'nin Çine yaptığı ihracatta yeterli derecede fayda ve avantaj elde edemediğini göstermektedir. Bu dönemde demir ve çelik ihracatının yerini alan tuz, kükürt, çimento ve kireç toplam ihracatın üçte birini oluşturmaktadır. En fazla ihraç edilen diğer mal grupları arasında mamul malların yer alması da toplam ihracatın büyük oranda ham madde ve yarı işlenmiş mal gruplarından oluştuğunu işaret etmektedir. Türkiye'nin Çine ihraç ettiği mallara genel olarak bakıldığında ise karşımıza ileri teknoloji gerektirmeyen ham madde ve yarı mamul ürünler çıkmaktadır. Buna karşılık teknoloji ya da sermaye yoğun olarak tanımlanabilecek imalat sanayiine dayanan malların Çinden ithal edildiği görülmektedir.

43. Altay Atlı, *Asya Yüzyılında Ejder & Hilal Türkiye-Çin Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi için Bir Yol Haritası*, (DEİK Rapor, İstanbul: 2016), s. 11-28.

TABLO 6. TÜRKİYE’NİN ÇİN’DEN OLAN İTHALTINDAKİ DEĞİŞİM (2000-2017)					
2000			2017		
Mal Grubu	Miktar (Milyon Dolar)	Çin’den Yapılan İthalattaki Payı (Yüzde)	Mal Grubu	Miktar (Milyar Dolar)	Çin’den Yapılan İthalattaki Payı (Yüzde)
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	315,5	23,5	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	6,891	29,4
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	209,7	15,5	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	5,062	21,6
Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	78,0	5,8	Organik kimyasal ürünler	0,944	4,0
Sentetik ve suni devamsız lifler	58,3	4,3	Plastikler ve mamulleri	0,927	3,9
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	52,0	3,8	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	0,723	3,1
Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri, bunların aksam, parça ve aksesuarı	50,9	3,7	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	0,703	3,0
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	49,4	3,6	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça ve aksesuarı	0,653	2,8
Demir ve çelik	47,7	3,5	Demir ve çelik	0,652	2,8
Organik kimyasal ürünler	32,0	2,3	Demir veya çelikten eşya	0,583	2,5
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	30,5	2,2	Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri, bunların aksam, parça ve aksesuarı	0,502	2,1
Türkiye’nin Çin’den Toplam İthalatı 1,34 Milyar Dolar			Türkiye’nin Çin’den Toplam İthalatı 23,37 Milyar Dolar		

Kaynak: TÜİK

TABLO 7. TÜRKİYE’NİN ÇİN’E OLAN İHRACATINDAKİ DEĞİŞİM (2000-2017)

2000			2017		
Mal Grubu	Miktar (Milyon Dolar)	Çin’e Olan İhracattaki Payı (Yüzde)	Mal Grubu	Miktar (Milyon Dolar)	Çin’e Olan İhracattaki Payı (Yüzde)
Demir ve çelik	42,7	44,3	Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	1.078,0	36,5
Plastikler ve mamulleri	6,6	6,8	Metal cevherleri, cüruf ve kül	595,2	20,1
Metal cevherleri, cüruf ve kül	5,8	6,0	İnorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikler	227,9	7,5
Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	5,6	5,8	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	176,8	6,0
Organik kimyasal ürünler	3,1	3,2	Demir veya çelikten eşya	62,9	2,1
Etler ve yenilen sakatat	2,9	3,0	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuar	54,6	1,8
Sentetik ve suni devamsız lifler	2,9	3,0	Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	50,1	1,7
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	2,7	2,8	Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	44,2	1,5
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	2,1	2,2	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	39,4	1,3
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	2,0	2,1	Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülâsalar, tanenler, boyalar, pigmentler vb., vernikler vb., macunlar, mürekkepler	38,8	1,2
Toplam İhracat 96 Milyon Dolar			Toplam İhracat 2,93 Milyar Dolar		

Kaynak: TÜİK

TABLO 8. İHRACATTA POTANSİYEL TAŞIYAN HEDEF ÜRÜNLER

	Türkiye'nin ihracatının yüksek olduğu, yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımını yüksek oranda artırdığı ürünler	Türkiye'nin ihracatının yüksek olduğu, orta/düşük ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımını yüksek oranda artırdığı ürünler	Türkiye'nin ihracatının orta seviyede olduğu, çok yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımını yüksek oranda artırdığı ürünler	Türkiye'nin ihracatının düşük olduğu ya da hiç olmadığı, çok yüksek ihracat potansiyeli taşıyan, Çin'in dünyadan alımının yüksek oranda artırdığı ürünler
Gıda Ürünleri	Üzüm, hurma, incir, elma, kakaolu gıdalar, zeytinyağı		Kakaosuz şeker ürünleri, makama, kuskus, reçel, jöle, marmelat	Yumuşakçalar, kabuklu hayvanlar, üzüm şırası baklagiller
Tekstil ve Giyim	Kürkler, pamuklu mensucat, pamuk ipliği, deri ve köselelerden giyim esyası	Deri ve kösele, deri ve kösele hazırlanması için makineler, mensucat ve deri için kimyasal boyalar, dokunmamış mensucat	Yatak çarşafı, masa örtüsü, kadın, erkek ve çocuk giyim ürünleri, tişört, fanila, atlet, kazak, kılıolu çorap, kürkten giyim esyası, dokuma halılar	Ayakkabı, şal, eşarp, iç çamaşırı, kemer ve askılar, karde edilmiş yün iplikleri, dokuma yer kaplamaları
Otomotiv	Motorlu taşıt parçaları, iç ve dış plastik için mensucat.			Emniyet camları, motorlar için ateşleme tertibatları
Tabii Kaynaklar	Nikel cevheri, sünger taşı, zımpara taşı			
Makine-Teçhizat	Tıbbi aletler, ev işlerinde kullanılan cihazlar, tarım makineleri, telefon ve kayıt cihazları		Radyatör, yıkama makineleri	
Endüstriyel Ürünler	Pompa, hortum ve borular, musluklar, valfler, elektrik transformatörleri izole teller, santrifüjler sız ve gaz filtreler			Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, külçe çelik, elektronik enerji üretim grupları ve rotatif elektrik konvertörleri
Kimyasallar	Petrol yağları, propilen, akrilik polimerler, yüzeyaktif organik maddeler			
Tüketici Ürünler	Mobilya			Elektrik süpürgeleri, sandık ve bavullar, aynalar, motosiklet, vurmali müzik aletleri, haşarat öldürücü, süpürge ve fırça, güzellik ürünleri, mikrofon ve hoparlör, atletik aletler ve salıncak
Tıbbi Ürünler				Ağız ve diş sağlığı ürünleri, tıpta kullanılan mobilyalar, eczacılık maddeleri, ortopedik cihazlar
	Bu grup için mevcut pazar payını korumaya ve kalıcı hale getirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır.	Bu grup için rekabet gücünü artırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.	Bu grup için katma değeri artırıp ürün çeşitlendirmesine güdülen pazarlarda yeni alanlar yaratılmalıdır.	Bu grup için pazara giriş çalışmaları odaklanılmalıdır.

Kaynak: Altay Atlı, Asya Yüzyılında Eşder & Hilal Türkiye-Çin Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi için Bir Yol Haritası, (DEİK Rapor, İstanbul: 2016), s. 2.

Tablo 8'den hareketle Türkiye'nin Çin'e ihracatında potansiyel olarak öne çıkan hedef ürünler arasında farklı sektörlerle bağlantılı mal grupları bulunmaktadır. Bu ürünler gıda, tekstil, otomotiv, tabii kaynaklar, makine-teçhizat, endüstriyel, kimyasal ve tıbbi mallar şeklinde sıralanabilmektedir. Gıda ürünleri arasında üzüm, hurma, incir, kakaolu gıdalar ve zeytinyağı; tekstil ürünleri arasında kürk-ler, pamuklu mensucat, pamuk ipliği, deri ve köselerden giyim eşyası; otomotiv ürünleri arasında motorlu taşıt parçaları, dış lastik, iç ve dış lastik için mensucat; tabii kaynak ürünleri arasında nikel cevheri, sünger taşı ve zımpara taşı; makine-teçhizat ürünleri arasında tıbbi aletler, ev işlerinde kullanılan cihazlar, tarım makineleri, telefon ve kayıt cihazları gibi ürünler Türkiye'nin yüksek ihracat potansiyeli taşıyan ürünleri olarak adlandırılabilir.

Yukarıda sayılan ürünler son yıllarda Çin'in ithal etmeyi artırdığı mal grupları arasında yer almaktadır. Bu bakımdan Türkiye kısa vadede bu ürünleri hedef mal grupları olarak belirlemeli ve ihracat rakamlarında bir üst seviye olan 5 milyar doları hedeflemelidir. Çin'in yüksek düzeyli değil ancak diğer ürün gruplarına göre alımını daha fazla artırdığı mallar arasında makarna, kuskus, reçel, jöle, marmelat, tişört, yatak örtüleri, kürkten giyim eşyaları, hırka, radyatör ve yıkama makineleri yer almaktadır. Türkiye'nin ikinci öncelikli olarak ihraç malları arasında yer alan bu ürünler ihracat rakamlarını daha dengeli ve Türkiye lehine düzelterek potansiyele sahiptir.⁴⁴

Türkiye'nin Çin'e ihracatında potansiyelin orta düzeyde olduğu ürün grupları arasında farklı mallar bulunmaktadır. Bu ürünler arasında yumuşakçalar, kabuklu hayvanlar, üzüm şırası, margarin, kuru bakliyatlar, ayakkabı, şal, eşarp, kemer ve askılar, petrol gazları, külçe çelik, elektronik entegre devreler, yağlama müstahzarlar, yükleme ve boşaltma araçları, ağız ve diş sağlığı ürünleri, tıpta kullanılan mobilyalar, ortopedik cihazlar, eczacılık maddeleri, elektrik süpürgeleri, motosiklet, güzellik ürünleri, mikrofon ve hoparlör, süpürge ve fırça gibi mallar yer almaktadır.⁴⁵ Çin'e ileri teknoloji gerektiren malların ihraç edilebilmesi için kısa ve orta vadeli olacak şekilde öncelikle yukarıda sayılan ürünlerin ihraç edilmesi gerekmektedir. 3 milyar dolara kadar yaklaşan ihracatta öncelikle belli bir pazarın oluşturulması ve Çin Ticaret Bakanlığı ile gerekli kontenjanlar için görüşmeler yapılması gerekmektedir.

44. Atlı, *Asya Yüzyılında Ejder & Hilal*, s. 2.

45. Atlı, *Asya Yüzyılında Ejder & Hilal*, s. 2-3.

Türkiye yüksek katma değerli ve teknoloji yoğunluklu ürün ihraç etme noktasında eksik kalarak daha çok ileri teknoloji gerektirmeyen ürünleri Çin'e ihraç etmektedir. En yüksek iki ihraç payına sahip ürün gruplarının 2000-2017 arasında yüzde 40'tan fazla bir orana sahip olmaları halen katma değeri düşük –işlenmemiş– ürünlerin Çin'e ihraç edildiğini ve mal grup sepetinde zaman geçmesine karşın fazla bir çeşitlendirmeye gidilemediğini göstermektedir.

Çin, Türkiye'den ithal ettiği ham madde ya da ara mallarını sanayi ürünlerinde kullanarak işlenmiş ürünlere dönüştürmektedir. Özellikle Türkiye'nin ithalatında 2017'de 6,8 milyar dolarlık elektronik ürünün yer alması tespitin doğruluğunu göstermektedir. Diğer taraftan Çin'in Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler arasında Türkiye'ye kıyasla daha çok teknoloji ve sermaye yoğun ürünlerin yer aldığı görülmektedir. İki ülke dış ticareti analiz edildiğinde Çin'e yapılan ihracat zaman zaman artış gösterse de aradaki fark Türkiye açısından istenilen düzeye çekilememektedir. Ticaret hacimlerinde Çin'in bu pozisyonunu koruyup aynı ihracat eğilimini sürdürmesi halinde ticaret açığının daha da büyümesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Özellikle Çin 2001'de DTÖ'ye üye olması sonrasında diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye pazarına da daha rahat ulaşma imkanı elde etmiştir. Çin'in ucuz iş gücü ve düşük maliyete dayanan ihracatı karşısında tekstil ve hazır giyim sektöründe Türk firmalarının AB pazarı başta olmak üzere yakın ve komşu piyasalarda Çin ile rekabet etme güçleri zayıflamaya başlamıştır. Bunun yanında Türk lirasının uzun bir süre aşırı değerli olması da Çin'den ithalatı besleyerek bazı Türk şirketlerinin kapanmasına veya başka sektörler kaymalarına neden olmuştur. Bu anlamda ulusal paranın uzun bir dönemde değerli oluşu maalesef ithalat karşısında Türkiye'deki şirketlerin rekabet gücünü olumsuz etkilemiştir.

2008 küresel krizi sonrası görece azalan Çin'in Türkiye'ye ihracatı farklı yıllarda azalış gösterse de 2013'ten itibaren Çin, Türkiye'nin en büyük ithalat partneri haline gelmiş ve günümüze kadar bu konumunu korumuştur. Ayrıca dış ticaret hacmiyle Çin –Almanya ve Rusya'dan sonra– Türkiye'nin en büyük üçüncü ticari partneridir.⁴⁶ Türkiye'nin ihracat hedefleri düşünüldüğünde Çin ile ticareti sonucunda ortaya çıkan açığın Türkiye aleyhine olacak şekilde geçmişten günümüze artış göstermesi istenilen bir durum değildir. Bu durum Türkiye'nin ihracat açısından yeni stratejiler belirlemesini, dış ticaretin dengeli, adil ve sürdürülebilir kılınması amacıyla Çin ile müzakere etmesini zorunluluk haline getirmektedir. Çin'in ithalat potansiyeli düşünüldüğünde Türkiye'nin Çin'e ihracatı

46. Türkiye'nin dış ticaretinde ilk sırada Almanya 36,5 milyar dolar, ikinci sırada Rusya 25,39 milyar dolar ve Çin 23,6 milyar dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır.

yetersiz bir seviyededir. Sahip olduğu devasa tüketim potansiyeli ve geçiş yaptığı iç tüketime dayalı büyüme sürecindeki Çin iç piyasasında Türkiye'nin etkinliği oldukça zayıftır. Her ne kadar iki ülkenin tüketim eğilimleri, pazar farklılıkları ve jeopolitik uzaklığı ikili ticari ilişkileri zorlaştırsa da Türkiye'nin yatırım çekme ve birlikte projeler gerçekleştirme noktasında daha aktif bir iş birliğinin tesisi için çalışması gerekmektedir.

BİR İŞ BİRLİĞİ POTANSİYELİ OLARAK KUŞAK VE YOL GİRİŞİMİ

Kuşak ve Yol Girişimi bir diğer adıyla Modern İpek Yolu “sürdürülebilir büyüme ve kalkınma” vizyonundan hareketle Çin’in öncülüğünde geliştirilen ve hayata geçirilmeye çalışılan, dünya tarihinde bir ilk niteliği taşıyan bir kalkınma projesidir. Kalkınma finansmanı üzerinden bir küreselleşme vizyonu ortaya koyan Çin küresel bir oyuncu olduğunu bu girişim aracılığıyla sergilemektedir. 2013’te Çin Devlet Başkanı Şi Jinping tarafından yapılan açıklamaya göre Kuşak ve Yol Girişimi Antik İpek Yolu’nu yeniden canlandırmayı ve siyasi çıkar çatışmalarından uzak kalmaya gayret ederek ekonomik ilişkiler zemininde iş birliklerini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Girişime adını veren “kuşak” kelimesiyle Çin’i Batı Avrupa ülkelerine bağlayan kara ve demir yollarına, “yol” kelimesiyle ise Asya ülkelerini Akdeniz ülkelerine bağlayan deniz yoluna atıfta bulunmaktadır.⁴⁷ Çin bu girişim aracılığıyla ticaret ağını Orta Asya’dan başlatarak Ortadoğu, Arap coğrafyası ve Türkiye’yi de kapsayacak şekilde Avrupa’ya kadar genişletmeyi amaçlamaktadır.

“Kazan-kazan” ilkesinden hareketle tasarlandığı belirtilen girişimin başta Orta Asya ülkeleri olmak üzere bütün tarafların ekonomik büyüme, kalkınma ve beraberinde refah artışını gözettiği, bölgesel ve uluslararası iş birlikleri aracılığıyla dünya barışına katkı sunmayı hedeflediği ifade edilmektedir. Bu bağlamda “Kuşak

47. “The Belt and Road: China’s Project of Century”, SupChina, <http://supchina.com/2017/06/20/belt-road-china-project-century>, (Erişim tarihi: 9 Ağustos 2018).

ve Yol”un açıklandığı yıl olan 2013’ten bu yana ulaşımdan iletişime, altyapıdan gayrimenkule birçok alanda ticaret iş birlikleri gerçekleştiren ve yatırımlar yapan Çin önümüzdeki beş yıl içinde yaklaşık 800 milyar dolarlık yani yılda ortalama 130 milyar dolar yatırım yapmayı planladığını açıklamıştır.⁴⁸ Bu yatırımlar gerçekleştirilirken gözetilen yalnızca ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, ticaret ve iş birliklerinin artırılması değil aynı zamanda toplumlar arası sosyal ve kültürel etkileşimin de canlandırılmasıdır.⁴⁹

Kuşak ve Yol Girişimi temelde iki ayrı projeden oluşmaktadır. Bu projelerden ilki kara ve demir yolu ağırlıklı “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı”dır. Orta Asya, Rusya ve Avrupa odaklı proje Çin’in kuzeybatısında yer alan Şian (Xi’an) kentinden başlayarak Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran, Irak ve Suriye üzerinden Türkiye’ye ulaşmaktadır. Türkiye’den ise Rusya’ya uzanan kuşak buradan Belarus üzerinden Avrupa Kıtası’na bağlanarak İtalya’da son bulmaktadır. Girişim kapsamındaki ikinci proje de “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu”dur. Denizcilik alanında kıtalar arası bir iş birliği kurulması amacıyla geliştirilen proje iki farklı rotadan oluşmaktadır. Bunlardan ilki Çin kıyılarından başlayıp Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu üzerinden Avrupa’ya uzanırken bir diğeri yine Çin kıyılarından başlayıp Güney Çin Denizi üzerinden Güney Pasifik’e ulaşmaktadır.⁵⁰ Bu haliyle girişim dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 65’ini, gayrisafi hasılanın üçte birini, mal ve hizmet hareketliliğinin dörtte birini kapsamaktadır.⁵¹ Çin’in uluslararası piyasalara daha rahat erişmesini sağlayarak küresel bir vizyon niteliğinde olan girişim Pasifik ve Atlantik arasındaki tüketim pazarını lojistik olarak birbirlerine bağlamayı amaçlamaktadır.

48. Suan Teck Kin ve Ho Woei Chen, “China: Belt and Road Initiative and What It Means”, Hong Kong Trade Development Council, <http://china-trade-research.hktdc.com/business-news/article/The-Belt-and-Road-Initiative/China-Belt-And-Road-Initiative-And-What-It-Means/obor/en/1/1X000000/1X0ABRUX.htm>, (Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018).

49. Söz konusu yatırımları hayata geçirirken girişim kapsamındaki altmıştan fazla ülkeyle ilişkilerde izlenecek beş hedef belirlenmiştir. Bunlar politika koordinasyonunun artırılması, tesislerin (limanlar, havaalanları, enerji nakil hatları, kara ve demiryolları vb.) bağlantılarının artırılması, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve milletlerarası bağın artırılmasıdır. Görüldüğü üzere ilk dört hedef ekonomik iş birliği ağırlıklıyken son hedef sosyal ve kültürel etkileşimin oluşturulması/canlandırılması yönündedir. Bu da Kuşak ve Yol Girişimi’nin yalnızca ülkeler arasındaki ticareti artırmaktan daha fazlası olduğunu göstermektedir. Bkz. “Visions and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road”, National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Commerce of the PRC, http://en.ndrc.gov.cn/news-release/201503/t20150330_669367.html, (Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018).

50. “Visions and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road”.

51. Helen Chin ve Winnie He, “The Belt and Road Initiative: 65 Countries and Beyond”, Fung Business Intelligence Center, https://www.fbicgroup.com/sites/default/files/B&R_Initiative_65_Countries_and_Beyond.pdf, (Erişim tarihi: 4 Nisan 2019).

Kaynak: "The Belt-and-Road Initiative and the Rising Importance of China's Western Cities", Asia Green Real Estate, (Erişim tarihi: 15 Nisan 2019).

İlk proje olan İpek Yolu Ekonomik Kuşağı üç ayrı ticaret hattını bünyesinde barındırmaktadır: Birinci hat olan "Kuzey Hattı" Çin'i Rusya üzerinden Avrupa kıtasına ulaştırmaktadır. Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan söz konusu hat Çinden Avrupa'ya uzanan bir demir yolu ağıdır ve Avrupalı politika yapımcılar tarafından "Yeni Avrasya Köprüsü" olarak da adlandırılmaktadır. Çin'in Çongçing kentinden başlayıp Londra'ya kadar uzanan ve toplam uzunluğu 12 bin kilometreyi aşan bu hat Ocak 2017'de Londra'ya ilk seferini düzenlemiştir. Çongçing-Londra arasında çalışan trenlerin seyir süresi ise on sekiz gün olarak açıklanmıştır.⁵² Çin'in küresel bir vizyonla ortaya koyduğu girişimin Avrupa'daki etkisi önem arz etmektedir.

Bu bağlamda Haziran 2016'da gerçekleştirdiği referandumla AB'den ayrılma (Brexit) kararı alan İngiltere'nin yeni pazarlara duyduğu ihtiyaç her zamankin-

52. Çin'in Çongçing kentinden başlayıp Londra'ya kadar uzanan toplam uzunluğu 12 bin kilometreyi aşan bu hat Şian, Lanzhou, Urumçi kentlerinden sonra Kazakistan, Rusya, Belarus, Polonya ve Almanya'nın çeşitli kentlerinden geçerek Hollanda'nın Rotterdam Limanı'na ulaşmaktadır. Toplam uzunluğu 11 bin 170 kilometreye ulaşan hat ile Çin ve Avrupa arasındaki taşımacılık süresi oldukça kısaltılmıştır. Mart 2013'te faaliyete başlayan hattın önce taşımacılık süresi 45-60 gün arasında değişmekte iken hattın faaliyete alınmasıyla birlikte bu süre 13 güne düşürülmüştür. Eylül 2013'te Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında yeniden ele alınan hattın Belçika ve Fransa üzerinden İngiltere'nin başkenti Londra'ya kadar uzatılmasına karar verilmiştir. Toplam uzunluğu 12 bin kilometreyi aşan hat Ocak 2017'de Londra'ya ilk seferini düzenlemiştir. Bkz. Zhang Xiaotong ve Marlen Belgibayev, "China's Eurasian Pivot", The Asian Forum, <http://www.theasianforum.org/chinas-eurasian-pivot>, (Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018); Alice Tsang, "One Belt, One Road: Yuxinou Railway Development", Hong Kong Trade Development Council, <http://economists-pick-research.hktdc.com/business-news/article/Research-Articles/One-Belt-One-Road-Yuxinou-Railway-Development/rp/en/1/1X000000/1X0A2XUE.htm>, (Erişim tarihi: 17 Ağustos 2018); Nirmala Joshi ve Kamala Kumari, "China's Silk Road Economic Belt and the Central Asian Response", Russian International Affairs Council, 11 Nisan 2017.

den daha fazladır. Birlik'ten ayrılışının üye ülkelerle olan ticari ilişkilerine olumsuz yansımından endişe eden İngiltere söz konusu demir yolu hattı sayesinde dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olan Çin'e ve dolayısıyla Asya Kıtası'na doğrudan bağlanmıştır.⁵³ İpek Yolu Ekonomik Kuşağı kapsamındaki ikinci ticaret hattı Kazakistan'ın Atırov Limanı'ndan çıkarak Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye güzergahını takip eden "Orta Hat"tır. "Orta Koridor" olarak da adlandırılan bu proje Türkiye tarafından Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Afganistan, Pakistan ve son olarak Çin ile yakın ticari ilişkiler kurma amacıyla geliştirilmiştir. Anadolu'nun tarihi İpek Yolu'nda önemli bir yer tuttuğunun bilincinde olan Türkiye geliştirdiği Orta Koridor girişimini Çin ile gerçekleştirdiği bir dizi görüşme sonrasında Kuşak ve Yol Girişimi'ne dahil etme kararı alarak aktif bir rol üstlenmiştir.⁵⁴

Orta Koridor'un merkezinde Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattı bulunmaktadır. 2008'de temeli atılan bu hat Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi demir yolları aracılığıyla birbirine bağlamakta ve Türkiye'nin gerçekleştirdiği Marmaray ve üçüncü köprü yatırımlarıyla Avrupa Kıtası'na ulaşım sağlamaktadır. Pekin'den Londra'ya kadar uzanan demir yolu hattının içinde yer alan Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattının 79 kilometresi Türkiye, 246 kilometresi Gürcistan ve 504 kilometresi de Azerbaycan topraklarında yer almaktadır. Çin'in Rusya'yı bypass ederek Avrupa pazarına ulaşmasını sağlayacak olan hat Kuzey Hattı'na alternatif güzergah oluşturmaktadır. Hattın hem yolcu hem de yük taşımacılığı amacıyla kullanılması ve başlangıçta yıllık 1 milyon yolcu ve 6,5 milyon ton yük taşınması, 2030'a kadar da bu rakamın 3 milyon yolcu ve 17 milyon ton yüke ulaştırılması planlanmaktadır. 30 Ekim 2017'de ilk yolcu taşımacılığı seferini gerçekleştiren demir yoluyla Londra'dan Çin'e uzanan hattın ulaşım süresinin 15 güne kadar düşürüleceği öngörülmektedir. Bakü-Tiflis-Kars demir yolunun Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'deki ticaret hacmini artırarak ekonomik büyüme noktasında katkı sağlaması, yolcu taşımacılığıyla da sosyal ve kültürel etkileşimi artırması öngörülmektedir.⁵⁵ Türkiye'ye gelen turistler arasında Azeri ve Gürcü vatandaşların sayısının fazla olduğu bilinirken söz konusu hat sayesinde bu oranlarda artış sağlanması da beklenmektedir.⁵⁶

53. Eva Grey, "East Wind: A New Era of Freight between the UK and China", *Railway-Technology*, <http://www.railway-technology.com/features/featureeast-wind-a-new-era-of-freight-between-the-uk-and-china-5740643>, (Erişim tarihi: 7 Ağustos 2018).

54. "Belt and Road will Make Turkey-China Cooperation A Success", *China Daily*, 1 Haziran 2017.

55. "Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı Bugün Açılıyor", *Habertürk*, 30 Ekim 2017.

56. Şerif Dilek, "Demirden İpek Yolu: BTK Demiryolu Hattı", *Sabah Perspektif*, 4 Kasım 2017.

Kuşak kapsamındaki üçüncü ve son hat ise Çin'i Türkmenistan, İran ve Umman üzerinden Ortadoğu ve Güneybatı Asya'ya bağlayan "Güney Hattı"dır. Hattın merkezinde ise Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) bulunmaktadır. Yaklaşık 3 bin kilometre uzunluğundaki koridor Batı Çin'deki Kaşgar'dan başlayarak Pakistan'ın Umman Denizi kıyılarına ulaşmaktadır. Kara yolları, demir yolu bağlantıları ve enerji santralleri projeleri koridor boyunca hayata geçirilmesi planlanan yatırımlar arasında yer almaktadır.⁵⁷ Çin'in Kuşak ve Yol'a atfettiği önemi anlamak için açıklandığı yıl olan 2013'ten itibaren girişim kapsamında yer alan ülkelere gerçekleştirdiği yatırımları incelemekte fayda vardır. Bu bağlamda bazı bölgelere diğerlerine nazaran daha fazla önem verildiği görülmektedir. Bunların başında ise Çin sınırları içerisinde otonom bir yapıya sahip olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi gelmektedir. Bölgenin sahip olduğu coğrafi konumun sağladığı avantajların farkında olan Çinli politika yapıcılar "Batı'ya açılan pencere" olarak tanımladıkları bölgeyi girişimin merkezlerinden biri haline getirmek istemektedir. Bu çerçevede bölgenin taşımacılıktan ticarete, eğitimden bilime kadar birçok alanda geliştirilmesi planlanmaktadır.⁵⁸

Kuşak ve Yol Girişimi genel olarak incelendiğinde yatırımların Çin'in yer aldığı Asya Kıtası'nda yoğunlaşarak enerji ve taşımacılık alanlarında ağırlık gösterdiği görülmektedir. Çin'in özellikle Pakistan, Malezya, Bangladeş, Myanmar, Kamboçya ve genel olarak Orta Asya ülkelerine yaptığı/yapmayı planladığı yatırımlar stratejik önem taşımaktadır. Söz konusu yüklü miktarlardaki yatırımların Çin'in Batı'ya alternatif oluşturma amacı taşıdığı da düşünülmektedir.⁵⁹ Öte yandan Çin'in girişim kapsamında Afrika, Avrupa ve Ortadoğu'da yatırımlar planladığı da bilinmektedir. Buna göre Asya'ya benzer şekilde enerji ve taşımacılık alanları öne çıkmakta ve sırasıyla 53 milyar dolar, 86 milyar dolar ve 57 milyar dolarlık yatırımların hayata geçirilmesi planlanmaktadır.⁶⁰

Çin'in Türkiye'ye yaptığı yatırımlar incelendiğinde hem girişimin öne çıktığı hem de Türk dış politikasının son yıllarda izlediği kazan-kazan ilkesini yansıtan projelerle karşılaşılmaktadır. Söz konusu projeler arasında en çok göze çarpan Türkiye'nin geliştirdiği Orta Koridor kapsamındaki "Demir İpek Yolu" olarak

57. Kaho Yu, "The Geopolitics of Energy Cooperation in China's Belt and Road Initiative", National Bureau of Asian Research, <https://www.nbr.org/publication/asias-energy-security-and-chinas-belt-and-road-initiative>, (Erişim tarihi: 25 Mart 2019).

58. "Visions and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road".

59. "Chinese Investments Along the Silk Road is Soaring", World Economic Forum, <https://www.weforum.org/agenda/2017/08/chinese-investment-along-the-silk-road-is-soaring>, (Erişim tarihi: 16 Ağustos 2018).

60. "China Global Investment Tracker", AEL, <https://www.aei.org/data/China-Global-Investment-Tracker>, (Erişim tarihi: 3 Nisan 2019).

da anılan Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattıdır. Pekin'den kalkan trenlerin Türkiye'den geçerek Londra'ya ulaşmasına olanak sağlayan hat Türkiye'nin hayata geçirdiği Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve Marmaray projeleriyle kesintisiz bir şekilde zamandan tasarruf ederek ulaşım sağlayacak şekilde projelendirilmiştir. Hattı önemli kılan bir diğer özellik hem yolcu hem de yük taşımacılığı için kullanılacak olması, böylece hattın geçtiği ülkeler arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinde etkin rol oynayacak olmasıdır.

“Enerjinin İpek Yolu” olarak tabir edilen Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) girişim kapsamında enerji alanında en göze çarpan projedir. Kuşak ve Yol'a sonradan dahil edilen boru hattına Türkiye'nin de kurucuları arasında yer aldığı Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) aracılığıyla finansal destek sağlanmıştır. Hazar Bölgesi'ndeki zengin doğal gaz kaynaklarının Avrupa pazarına taşınması amacıyla geliştirilen Güney Gaz Koridoru'nun Türkiye ayağını oluşturan TANAP'a AAYB tarafından 600 milyon dolarlık kredi tahsis edilerek Türkiye'yi enerji ticaret merkezi olma hedefine bir adım daha yaklaştıracak olan projenin hayata geçirilmesine katkı verilmiştir.⁶¹

TÜRKİYE'DE ÇİN YATIRIMLARI

Türkiye-Çin ticari ilişkilerinin seyrine bakıldığında özellikle yatırımlar konusunda uzunca bir süre istenilen seviyeye gelineemediği ve halen potansiyelin altında olduğu görülmektedir. İki ülke arasındaki yatırımların 2000'lere kadar sınırlı kaldığı ancak daha sonra artış göstermeye başladığı anlaşılmaktadır. Çin son dönemlere kadar yatırımlar söz konusu olduğunda yurt dışına yatırım yapmak yerine yabancı yatırımları bünyesine çekmekte oldukça başarılı olan bir ülkedir. Fakat son yıllarda Çin dış politikasındaki değişim ve ekonomik yapının dönüşüm hedefleri doğrultusunda yurt dışı yatırımlarında da ciddi ölçüde artış kaydedilmiştir. Çin'in yurt dışı yatırımları arasında 15 milyar dolara yaklaşan yatırım stokuyla Türkiye bulunmakta ancak Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine kıyasla mevcut yatırım stoku düşük kalmaktadır. Türkiye'nin ilerleyen yıllarda Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında daha fazla yatırım çekme potansiyeli taşıdığı göz önüne alındığında yatırımların çeşitlendirilerek artması mümkündür. Çin'in Ortadoğu ülkelerine yatırımları arasında altıncı sırada bulunan Türkiye, Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında ise Almanya, Fransa ve İngiltere'de bulunan yatırım stokuna göre istenilen düzeyin gerisinde yer almaktadır.

61. “Asya Altyapı Yatırım Bankasından TANAP'a 600 Milyon Dolar Kredi”, Anadolu Ajansı, 22 Aralık 2016.

TABLO 9. ÇİN'İN TÜRKİYE'DEKİ YATIRIMLARININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (2005-2018)

Sektör	Alt Sektörler	Miktar (Milyar Dolar)	Çin'in Yatırımlarında Sektör Payları (Yüzde)
Enerji	Kömür, Gaz, Alternatif ve Hidro	9,460	63,1
Ulaşım	Demir Yolları	2,310	15,4
Emlak	Yapı	1,150	7,6
İlaç	-	1,100	7,3
Deniz Ulaşımı	Limanlar ve Gemicilik	0,920	6,1
Metal	Çelik	0,440	2,9
Finans	Bankacılık	0,430	2,8
Teknoloji	Telekomünikasyon	0,100	0,6
Toplam Yatırım	-	14,99	100,0

Kaynak: American Enterprise Institute ve Heritage Foundation

Tablo 9 ve 10'da Türkiye'de gerçekleşen Çin yatırımlarının hem sektörlere hem de yıllara göre detayları yer almaktadır. Çin'in Türkiye'deki yatırımları arasında ağırlıklı olarak enerji sektörü bulunmaktadır. Gerçekleşen yaklaşık 15 milyar dolar yatırımın Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında diğer ülkelere yapılan yatırımlara benzer şekilde özellikle enerji ve taşımacılık alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Zira enerji Çin için stratejik önem taşıyan bir yatırım alanıdır. Halihazırda Çin'in Türkiye'de 2008'den bu yana –kömür yakıtlı termik santral ağırlıklı– elektrik üretimi, dağıtım ve teknoloji paylaşımı alanlarında yaklaşık 7 milyar dolarlık yatırımı bulunmaktadır. Bahsi geçen yatırımların bir kısmı ulusal firmaların ağırlıkta olduğu Çinli firmaların doğrudan Türkiye pazarına katılması bir kısmı da Türk şirketleriyle kurulan ortaklıklar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.⁶²

Enerjiyi arz ve talep eden ülkelere olan coğrafi yakınlığıyla önemli bir konumda bulunan Türkiye'nin bu alanda yatırımlar çekmesi hem ulusal hem de uluslararası enerji nakil hatlarının güvenliği açısından elini güçlendirmektedir. Ayrıca Çin için stratejik önem arz eden demir yolları ve enerji ekipmanları ülkenin gelecek stratejileri açısından rotasını belirleyecek öncelikler arasındadır. Özellikle girişim kapsamında demir yolları inşasında rekabetçi bir tutum sergileyen Çin, Türkiye'nin bu alanlardaki yatırım boşluğunu doldurabilecek alternatiflerden biri olabi-

62. "China Global Investment Tracker", AEI, <https://www.aei.org/data/China-Global-Investment-Tracker/>, (Erişim tarihi: 22 Nisan 2019).

TABLO 10. ÇİN'İN TÜRKİYE'DEKİ YATIRIMLARI (2005-2018)

Tarih	Çinli Firma	Miktar (Milyar Dolar)	Yatırım Alanı	Ortaklık Yapılan Türk Firma
2005	China Railway Construction, Genertec	1,270	Ulaşım	Cengiz ve IC İctas
2007	Sinomach	0,610	Enerji	Eren Grup
2008	China National Building Material	0,110	Emlak	-
2008	Datong	0,760	Enerji	Hema Enerji
2009	China National Chemical Engineering	0,440	Metal	European Nickel
2010	Sinomach	0,360	Enerji	-
2010	Sinoma	0,780	Emlak	Eren Grup
2011	China National Chemical Engineering	0,640	Enerji	-
2012	China Power Investment and AVIC	0,850	Enerji	Hattat Holding
2012	Chery Auto	0,120	Ulaşım	-
2012	China Electric Equipment	0,600	Enerji	-
2012	Harbin Electric	0,130	Enerji	Hattat Holding
2013	China National Chemical Engineering	1,100	İlaç	Ciner Holding
2013	Genertec	0,460	Enerji	Aksa Enerji
2013	Harbin Electric	2,400	Enerji	Hattat Holding
2013	Sinomach	0,220	Enerji	-
2014	ICBC	0,320	Finans	Tekstil Bankası
2015	Sinomach	0,380	Enerji	OEDAS ve OEPAS
2015	Sinoma	0,160	Emlak	Limak Holding
2015	Sinoma	0,100	Emlak	Votorantim Cimento
2015	China Merchants, CIC, China Ocean Shipping (COSCO)	0,920	Ulaşım	Fina Limanı-Kumport
2016	Dongfang Electric	0,660	Enerji	Hattat Holding
2016	Bank of China	0,110	Finans	-
2016	ZTE	0,100	Teknoloji	Netaş
2018	Power Construction Corp	1,090	Enerji	-
2018	China Energy Engineering	0,300	Enerji	Toya

Kaynak: American Enterprise Institute ve Heritage Foundation

lir. Diğer taraftan dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi Türkiye artık “Dış dünyadan yatırım gelsin de ne olursa olsun” anlayışıyla hareket etmemektedir. Bugün Çin’in Türkiye’deki yatırımlarının büyük bir kısmı (yüzde 90’ı) enerji ve altyapıya yöneliktir ve bunun farklı sektörlerde çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Çinden gelecek yatırımların imalat sanayii, ortak teknoloji geliştirmek ve finansal yatırımlara yönelik ağırlıklarının artırılması için çalışmalar yapılmalıdır.

Kuşak ve Yol Girişimi kapsamındaki yatırımlarına ek olarak Çin’in son yıllarda Türkiye’deki girişimlerine 2018’de Çin Devlet Kalkınma ve Yatırım Kurumu (SDIC), Smart Growth Holding ve müteahhitlik şirketi PowerChina’nın Aydın ve Manisa’da yer alması planlanan 226 milyon dolar değerinde 170 megavat kapasiteli rüzgar enerji santrali projesi örnek gösterilebilir. Girişim kapsamındaki diğer yatırımlar kadar görünür olmamalarına karşın Çin’in Türkiye’ye yaptığı önemli yatırımlar arasında Çin devlet şirketlerinin 720 milyon dolarlık yatırımıyla Ankara-İstanbul yüksek hızlı demir yolunun önemli bir kısmının tamamlaması, Çin’in kamuya ait lojistik şirketlerinin Türkiye’nin üçüncü büyük konteyner terminali olan Kumport Limanı’nın yüzde 65 hissesini 940 milyon dolar karşılığında satın alması ve Çinli telekomünikasyon firması ZTE’nin 102 milyon dolar karşılığında NETAŞ’ın yüzde 48 hissesini bünyesine katması yer almaktadır.⁶³ Bunun yanında akıllı telefon pazarıyla birlikte 5G teknolojisi ve telekomünikasyon ekipmanı ve altyapısı alanında dünyanın en büyük firmalarından Huawei’nin ülke dışındaki en büyük ikinci AR-GE merkezini 2009’da İstanbul’da kurması ve büyük kısmını Türk mühendislerden oluşan ekibiyle yeni sanayi devriminin sacayakları olan nesnelerin interneti (IoT), yapay zeka, bulut ve akıllı/güvenli şehir teknolojileri üretimine odaklanmaları da iki ülke arasındaki iş birliği için önemli bir göstergedir.⁶⁴ Yine de bu girişimler ikili ilişkilerin başlangıcı açısından iyi olmakla beraber yeterli değildir. Türkiye sahip olduğu piyasa derinliği, genç nüfusu ve jeopolitik konumuyla potansiyeli yüksek olan bir ülkedir ve bunun değerlendirilmesi için daha fazla proje iş birlikleri geliştirilmelidir.

Bu yatırımlarla birlikte 2016 Türkiye-Çin enerji ilişkileri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak ve Çin Ulusal Enerji İdaresi Başkanı Nur Bekri Nisan’da G20 Pekin zirvesinde nükleer enerji alanında, ardından Kasım’da Yenilenebilir Enerji ve Kömür Alanında

63. Xiaoli Guo ve Giray Fidan, “China’s Belt and Road Initiative and Turkey’s Middle Corridor: Win-Win Cooperation?”, Middle East Institute, <http://cais.cass.anu.edu.au/news/china-s-belt-and-road-initiative-and-turkey-s-middle-corridor-win-win-cooperation>, (Erişim tarihi: 24 Mart 2019).

64. Musab Turan, “İstanbul, Huawei’nin Teknoloji Üssü Oldu”, Anadolu Ajansı, 8 Mart 2019.

İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Kırıkkale'nin İğne Ada beldesinde inşa edilmesi planlanan üçüncü nükleer santral konusunda büyük ölçüde anlaşmaya varılan Çin yenilenebilir enerji teknolojilerinde dünyada lider konumda bulunmasının yanı sıra nükleer enerji teknolojileri alanında da ihracatçı bir ülkedir. Büyük ölçüde Devlet Nükleer Güç Teknolojileri Şirketi (SNPTC) ve Çin Ulusal Nükleer Şirketi (CNNC) aracılığıyla gerçekleştirilen nükleer enerji yatırımlarıyla Çin bugün dünyada en fazla inşa halinde nükleer güç santrali bulunan ülkedir; ülkede halihazırda 39 nükleer güç santrali bulunurken 18 adet de inşa halindedir.

Dünyanın en büyük finansal kuruluşları arasında yer alan Çinli ICBC bankasının Türkiye finans piyasasına 320 milyon dolarlık yatırımla girerek hissedarı olduğu Tekstilbank'ın kredi hacmini genişletmesi yeni yatırım sahalarının oluşturulması ve teşvik edilmesi açısından iyi bir örnektir. Tekstilbank'ın yüzde 75,5'lik hissesini satın alan Çin kamu bankası ICBC Mayıs 2015'ten itibaren resmen Türkiye finans piyasasında faaliyete başlamıştır. Dünyanın en büyük mevduat fonuna sahip ICBC 2016 verilerine göre en büyük ticari bankalar listesinde ilk sırada yer almaktadır.⁶⁵ Son olarak Temmuz 2018'de Çinli finans kuruluşları Türkiye'nin büyük önem atfettiği enerji ve ulaştırma alanındaki yatırımlarına 3,6 milyar dolarlık kredi sağlama kararı almıştır. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin gerginleştiği ve Çin'in de yalnızlaştırılmaya çalışıldığı bir dönemde iki ülkenin siyasi ve ekonomik yakınlaşması gelecekte gerçekleşebilecek önemli ortaklıkları işaret etmektedir.

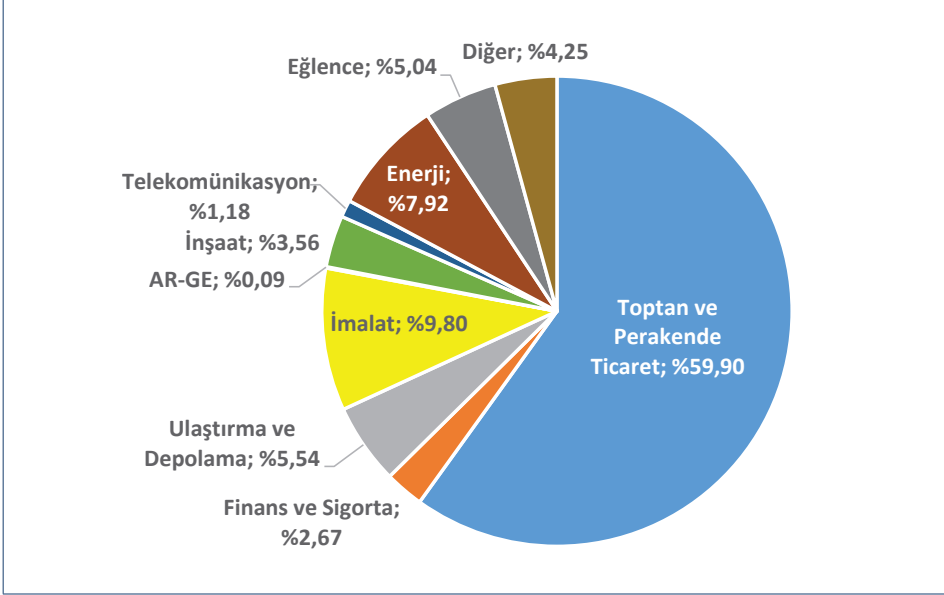
Kuşak ve Yol Girişimi'nin açıklandığı yıl olan 2013'ten bu yana hedeflendiği üzere Çin'in Türkiye'deki yatırımlarında artış yaşanmıştır. Bunda Çin'in Türkiye ekonomisine duyduğu güven üzerine gerçekleştirdiği yatırımlar ile ICBC ve Bank of China'nın Türkiye pazarına girmesi büyük oranda etkili olmuştur. Çin'in en büyük bankaları arasında gösterilen bahse konu kurumların Türkiye pazarına girişi Çinli şirketlerin Türkiye'ye olan ilgisini artırmış ve finansal işlemler daha da kolaylaşmıştır.⁶⁶ 2018 sonu itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren Çinli firma sayısı bini geçerken bu firmaların toptan ve perakende ticaret ile imalat başta olmak üzere faaliyet gösterdiği alanlar lojistikten enerjiye, elektronikten turizme kadar çeşitlilik göstermektedir.⁶⁷ Türkiye'de faaliyet gösteren Çin sermayeli firmaların

65. "Tarihçemiz", ICBC Türkiye, <https://www.icbc.com.tr/tr/hakkimizda/detay/Tarihcemiz/153/128/0>, (Erişim tarihi: 24 Ocak 2019); "ICBC Business Review", ICBC, <http://www.icbc.com.cn/ICBC/EN/AboutUs/BriefIntroduction>, (Erişim tarihi: 24 Mart 2019).

66. "Bank of China Receives License to Operate in Turkey", *China Daily*, 3 Aralık 2017.

67. Çinli şirketlerin sektörlere göre dağılımı T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığından alınan şirket bilgileri doğrultusunda Grafik 4'teki kategorilere göre düzenlenmiştir. "Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistik ve Yayınları", T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, (Erişim tarihi: 17 Nisan 2019).

GRAFİK 4. TÜRKİYE'DEKİ ÇİN SERMAYELİ FİRMALARIN SEKTÖREL DAĞILIMI (2018)

Kaynak: T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistik ve Yayınları.

sektörel dağılımında en yüksek payı yüzde 60 ile toptan ve perakende ticaret sektörü alırken en düşük payı ise finans ve sigorta sektörü almaktadır (Grafik 4). Çinli şirketlerin ağırlığının perakende sektöründe oldukları, imalat ve finans alanında ise payların düşük olduğu ve dolayısıyla Çinli şirketlerde Türkiye'yi bir pazar olarak görme anlayışının hakim olduğu söylenebilir.

İKİLİ İLİŞKİLERDE YATIRIM ÇEKME STRATEJİSİ VE TÜRKİYE'NİN POTANSİYELİ

Küresel bir güç olma arayışındaki Çin ile yükselmekte olan bir güç olan Türkiye arasındaki iş birliği büyük önem arz etmektedir. Çin'in dış politikasına bakıldığında uluslararası ilişkiler perspektifinde ortaklık diplomasisini kullanmayı tercih etmekte olduğu ve ilişkilerini stratejik ortaklık çerçevesinde yürüttüğü söylenebilir. Türkiye ile olan ilişkiler bu bağlamda ilerlemekte, iki ülke arasında stratejik ortaklık kurmayı öngören politika deklarasyonu ticaret, yatırım, ekonomik ortaklık ve BM'de iş birliği gibi alanlarda kendini göstermektedir.⁶⁸ Bu açıdan her iki ülkede de uluslararası çalışmalarda kazan-kazan anlayışına önem verildiği görülmektedir. Türkiye-Çin

68. Feng Zhongping ve Huang Jing, "China's Strategic Partnership Diplomacy: Engaging with a Changing World", *ESPO Working Paper*, Sayı: 8, (2014), s. 7-9.

ilişkilerinde uzun dönemli iş birliği alanlarında artış yaşanması bu durumun diğer alanlara da aksetmesine ve ilişkilerin diğer alanlarda gelişme göstermesine yardımcı olacaktır. Türkiye ekonomik iş birliği yolunda Çin ile iki yönlü yatırım ve ticaret müttefikliği kurmaya çalışmalıdır: Birincisi Çin'in Türkiye'ye yapacağı doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla Türkiye ekonomisinde yaratacağı aktivizm olacaktır. İkinci boyutu ise Türkiye'nin farklı bölge ve coğrafyalarda Çin ile iş birliği yoluyla hayata geçireceği proje yatırımlarıdır. Türkiye'nin önümüzdeki süreçte Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında daha fazla yatırım çekme potansiyeli bulunmaktadır. Çin ile olan ekonomik ilişkilerde özellikle sanayi ve tarım sektörlerinde daha fazla ortak çalışma yürütülmesi Türkiye açısından önem taşımaktadır.

Çin ve Türkiye enerjinin ekonomik sürdürülebilirlik ve büyüme açısından ne denli önem arz ettiğinin farkında olan iki ülkedir. Bu sebeple enerji güvenliği her iki ülke için de hem iç hem de dış politikanın önemli gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Özellikle enerji sektörü geliştirilme potansiyeline sahiptir. On yıldan uzun bir süredir ikili ilişkilerde enerjinin önemli bir yere sahip olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. 2000'lerden günümüze dek iki ülke arasında çeşitli enerji anlaşmaları yapılmış fakat 2009'da dönüm noktası sayılabilecek bir anlaşma sağlanmıştır. "Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Enerji İdaresi Arasında Enerji Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı" 25 Haziran 2009'da Türkiye'nin Pekin'e düzenlediği devlet başkanları düzeyindeki ziyareti sırasında imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşma iki ülke arasındaki enerji iş birliğinin uzun vadeli yol haritası niteliğindedir.⁶⁹ Anlaşma enerjinin üretiminden tüketimine ve iletiminden paylaşımına kadar hemen her alanında iş birliği yapılmasını amaçlamaktadır. Devletler arası düzeyde imzalanan anlaşma aynı zamanda her iki ülkedeki müteşebbislerin iş birlikleri ve yatırım olanaklarının desteklenmesini öngörmektedir. Anlaşmayı önemli kılan bir diğer husus ise Türk ve Çinli firmaların birlikte üçüncü ülkelere yatırım yapmasının teşvik edilmesi hedefidir. Anlaşma maddeleri arasında yer alan iki ülkenin beraberce diğer ülkelerde proje geliştirme, yatırım yapma ve iş birliğine gitme arzusu uzun soluklu stratejik partnerliğe imza atıldığının bir göstergesidir.⁷⁰

69. Enerjinin birçok alanında ortak çalışmanın öngörüldüğü anlaşmada planlanan iş birliği alanları ise şu şekildedir: (i) yenilenebilir enerji (hidro enerji, rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji vb.), (ii) termal enerji (kömür, petrol ve yakıt olarak doğal gaz), (iii) enerji tasarrufu, (iv) trafo ve hidroelektrik santrallerinin beraberce rehabilitasyonu, (v) rüzgar, güneş, küçük su kaynakları vb. yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin elektrik üretim sistemlerinin imalatı, (vi) hidrokarbon aranması ve üretimi, (vii) maden teknolojileri, (viii) nükleer enerji, (ix) güneş enerjisi teçhizatı üretimi, (x) pompalamalı depolu hidroelektrik santralleri, (xi) bor teknolojileri.

70. "Milletlerarası Antlaşma", *Resmî Gazete*, Sayı: 28036, Karar Sayısı: 2011/2081.

Çin'in bilhassa 2000'lerin başından bu yana kaydettiği alışılmışın dışındaki ekonomik büyüme ve gelişme enerji talebinin artmasına neden olmuş, bu durum ise dışa bağımlılıktan mümkün olduğunca kaçınmaya ve kendi öz kaynaklarından olabildiğince yararlanmaya çalışan bir enerji politikasının benimsenmesini beraberinde getirmiştir. Yerli ve öz kaynakların yanında artan çevre kirliliği, iklim değişikliği ve insan sağlığı kaygıları Çin'i yenilenebilir enerji alanında faaliyet göstermeye itmiştir. Artan enerji talebini –diğer kaynakların yanı sıra– yenilenebilir enerji kaynaklarıyla da karşılamaya çalışan Çin tek başına küresel yenilenebilir enerji kapasite artışının yüzde 40'ını oluşturmaktadır. 2018'de rekor düzeyde güneş enerjisi yatırımı gerçekleştiren ülke bugün dünya çapında fotovoltaiik teknolojilerinin geliştirilmesi ve fiyatlandırılmasında kritik bir aktör haline gelmiştir. Öyle ki küresel fotovoltaiik talebinin yarısını tek başına temsil eden Çin'in söz konusu alandaki şirketleri dünya çapında yıllık toplam güneş pili üretim kapasitesinin yaklaşık yüzde 60'ına sahiptir. Bu sebeple Çin'in güneş enerjisi alanında izleyeceği politikaların küresel enerji piyasasını etkilemesi kaçınılmazdır. Ülke aynı zamanda hidroelektrik, ısıtma ve elektrik üretimi amaçlı biyoenerji ve elektrikli araçlar alanında da lider konumdadır.⁷¹

Çin'in enerji alanında Türkiye'ye yaptığı ve yapmayı planladığı yatırımlarda Türkiye'nin Avrupa'nın en büyük enerji piyasalarından birine sahip olması önemli bir faktördür. Yılda ortalama yüzde 4'lük büyüme kaydeden enerji talebi 2023'e kadar yılda ortalama yüzde 6 artış göstermesi öngörülen elektrik talep artışıyla birlikte düşünüldüğünde Türkiye enerji piyasasının gelecek vadettiği açıktır.⁷² Bu bağlamda Çin'in uzmanlık kazandığı –güneş enerjisi başta olmak üzere– yenilenebilir enerji, kömür ve nükleer enerji alanlarında iş birliği geliştirilmeye en müsait sahalardır. Enerjide dışa bağımlılık oranlarını mümkün olduğunca azaltmaya çalışan Türkiye için söz konusu alanlar hayati önem arz etmektedir. Bu bağlamda Çin ilk etapta Türkiye'de elektrik üretim santralleri kurabilir, Türkiye'nin kurulu gücündeki yenilenebilir enerji santrallerinin sayısının artırılması, sahip olduğu kömür rezervlerinden olabilecek en verimli şekilde elektrik üretilmesi ve artık Türkiye için bir zorunluluk haline gelen nükleer enerji santrallerinin kurulmasına katkı sunabilir.

Nisan 2017'de açıklanan Milli Enerji ve Maden Politikası'na göre bahsi geçen üç enerji kaynağından yararlanma oranlarının artırılması gerektiği ve bu yöndeki

71. "Renewables 2017: Analysis and Forecasts to 2022", IEA.

72. "Turkey Energy Outlook", Ministry of Energy and Natural Resources, Republic of Turkey.

çalışmalara devam edileceği belirtilmiştir. Yine aynı politikada değinilen enerji teknolojileri geliştirme ve üretme hedefi enerji konusunda Çin ile iş birliği yapılabilecek bir diğer alandır. YEKA ihalelerinde olduğu gibi örneğin Türkiye’de kurulacak bir fotovoltaiik ya da rüzgar türbini fabrikası Türkiye’nin artan enerji talebini karşılamasına katkı sunmasının yanı sıra Türkiye’nin komşu olduğu yakın coğrafyadaki ülke pazarlarına girmesine de yardımcı olabilecektir. Her geçen gün değişen şartlar neticesinde güneyinde bulunan petrol ve doğal gaz zengini ülkelerin dahi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmaya karar verdiği bir süreçte Türkiye’de kurulabilecek yenilenebilir enerji teknolojileri üretim merkezleri ülkeyi bölgede bir ticaret üssüne dönüştürüp Çin’in de yakın coğrafyadaki ülkelerde iş yapmasını kolaylaştırabilecektir.

Türkiye-Çin arasında ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi hususunda anlaşma ve niyet beyanlarında diğer ülkelerle birlikte proje geliştirme ve yatırım yapma arzusu vurgulanmaktadır. Özellikle ekonomik iş birliğinin daha güçlü bir şekilde sağlanması için ilk akla gelebilecek ve büyük bir potansiyel taşıyan alanlar Afrika, Orta Asya ve Ortadoğu bölgeleridir. Bugün Türkiye-Çin arasında yoğun bir rekabetin yaşandığı alanların başında müteahhitlik hizmetleri yer almaktadır. İki ülkenin müteahhitlik firmaları özellikle ilgili coğrafyalar başta olmak üzere birçok pazarda rekabet içerisinde. Geçmişinde sömürgeci izleri bulunmayan Türkiye ve Çin’in sahada avantajlı durumları söz konusudur. Bu konuda dini, etnik ve kültürel mirası Türkiye’yi potansiyel bir iş birliği yolunda çok cazip bir ortak kılmaktadır. Çünkü Türkiye’nin mezhepsel açıdan Ortadoğu, etnik ve kültürel açıdan Orta Asya ve son yıllarda dış politikada yumuşak güç araçlarıyla etkinlik kazandığı Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle ekonomik iş birliğini derinleştirme şansı yüksektir. Bu açıdan müteahhitlik hizmetlerinde Türkiye ve Çin’in planlayacağı stratejik projelerde ortaklık kurmak iki ülkenin de işine yarayacaktır.

Bu bağlamda uzun yıllar Batılı devletlerin sömürgecilik anlayışıyla boyunduruk altında tutulan Afrika ülkeleri Osmanlı’dan bu yana Türkiye’nin dostane tutumuyla muhatap olmuştur. Ayrıca Müslüman ülkelerle sahip olduğu dini/kültürel yakınlık Türkiye’yi Afrika ülkeleri nezdinde farklı bir konuma taşımaktadır. Türkiye’nin sahip olduğu bu değerler Çin’in yüksek miktarlardaki döviz rezervleri ve yabancı ülkelere yatırım yapma arzusuyla birlikte düşünüldüğünde hem Ankara-Pekin ortaklığı hem de Afrika ülkeleri açısından kazanç olarak görülebilecek yatırımların hayata geçirilmesi mümkündür. Çin sahip olduğu devasa boyutlardaki döviz rezervi fazlalığını dış politikasının bir yansıması olarak belirli bölge ve sektörlerde yatırımlara dönüştürmektedir. Çin’in stratejik yatırımları

rım politikaları doğrultusunda büyük miktarlardaki döviz rezervi özellikle gelişmekte olan ülkelerle imzalanan ticari anlaşmalarda büyük altyapı yatırımlarına finansman sağlamaktadır.

Topladığı refahı özellikle kendisi gibi gelişmekte olan ülkelere aktaran Çin farklı alternatif pazar arayışını sürdürmekte ve bu sayede nüfuz alanını genişletmektedir. Çin'in bu şekilde yabancı ülkelerde doğrudan yatırım yapma aracını kullanması küresel ekonomide yeni bağlantı kanallarının oluşmasını sağlamaktadır. Uluslararası teknoloji firmalarını satın alarak bilgi ve robotik teknoloji alanlarında söz sahibi olmak isteyen Çin bu alanlarda yatırım öncelikleri belirlemiştir. Bu açıdan Çinli firmalar uluslararası teknoloji firmalarını satın alarak bu piyasalarda ağırlık sahibi olmak istemektedir. Türkiye'nin küresel ölçekte bilgi teknolojileri gibi stratejik bir sektörde zayıf olduğu göz önüne alındığında ise Çin'in Türkiye'ye yapacağı yatırımların Türkiye için bir perspektif oluşumuna yardımı olacağı açıktır.⁷³

Türkiye'nin Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki köprü görevi gördüğü geçmişten günümüze vurgulanan önemli noktalardan biridir. Ancak Türkiye son dönemlere kadar bu potansiyeli yerine getirmede yeterli başarı gösterememiştir. Türkiye demir ve kara yolları alanlarındaki mega projeleri kapsamında (Osman Gazi ve Yavuz Sultan Selim köprüleri, İstanbul tüneli ve Marmaray gibi) artık kıtalar arasındaki köprü olma fonksiyonunu daha başarılı bir şekilde yürütmeye hazır hale gelmiştir. Türkiye'nin hızlı tren hatlarının yapımına hız vermesi ve Edirne-Kars illerini bağlayacak yeni bir hızlı tren hattının yapımı için çalışmalara başlamış olması, Çin'in de Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında ilgi duyduğu projelerin varlığını işaret etmektedir. Deniz yoluyla üretilen malların Avrupa Kıtası'na sevkiyat süresini hızlı tren hatlarıyla kısaltmak isteyen Çin'in Türkiye üzerinden ticari mallarını ulaştırma istemi verilen kredi ve yatırımlar özelinde kendini göstermektedir. Ülke içerisinde taşımacılıktan lojistiğe her alanda entegre bir ticaret ağının geliştirilmesi gerekliliğinin Çin-Türkiye arasındaki ilişkilerin ana gündem maddelerinden biri konuma gelmesi ise yukarıda değinilen ürünlerin kısa bir süre içinde tüketicilere ulaştırılmasında önem taşımaktadır. Türk ekonomisinin geliştirilmesi ve sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için lojistik hatlarının tüm ülke ve limanlarla entegre olması ürünlerin tüketiciye ulaştırılmasında önem taşıırken maliyetleri aşağıya çekecek olması bakımından da önemlidir.⁷⁴ Bu noktada Çinli firmaların ortak olduğu veya yapımında Çin'in finansman sağlayacağı düşünülen

73. "Çin'in Gelecek Stratejisi", Business HT, 29 Mayıs 2015.

74. Cem Okan Tuncel, "Yeni İpek Yolu Kapsamında Türkiye ve Çin", CRI Türk, 15 Mayıs 2017.

Zonguldak, İzmir ve Mersin limanlarının genişletilmesi projeleri Türkiye açısından pozitif gelişmeler olarak ön plana çıkmaktadır.⁷⁵

Çin'den ithal edilen ürünlerin teknolojik bilgi birikimi için bir kaynak oluşturması ve Çin'in "Made in China 2025" vizyonu çerçevesinde teknolojik kapasitesini artırma istemi Türkiye için yeni iş birliği alanlarının varlığını göstermektedir. Özellikle Batılı ülkelerin teknolojiyi paylaşma konusunda takındıkları tavırların Çin tarafından da rahatsızlık konusu olarak algılanması iki ülkenin bu alanda potansiyel ortaklık yapabileceğini işaret etmektedir. Made in China 2025 hedefleri doğrultusunda öncelik verileceği açıklanan bilişim, havacılık, robotik endüstri, enerjide yüksek tasarruf sağlayan taşıtlar, tıbbi teçhizat, tarım makineleri ve yüksek teknolojiye gemiler gibi sektörler Türkiye'nin de gelecek yıllarda ihtiyaç duyduğu ve geliştirmesi gereken alanlar arasında yer almaktadır. Bu bakımdan Çin ile yapılan iş birliği alanlarının genişletilmesinde sayılan bu sektörler önem arz etmektedir.⁷⁶

Çin ile Türkiye arasındaki ilişkilerde dikkat edilmesi gereken hususlar arasında farklı konular ve sorunlar bulunmaktadır. Bu konular arasında Uygur meselesi, Tayvan sorunu, Güney Çin kıta sahanlığı tartışmaları gibi meseleler yer almaktadır. Uygur meselesi Türkiye gibi Çin'in de hem iç hem de dış politikasında özellikle hassas olunan ve ilişkileri gerginleştirecek bir meseledir. Pekin yönetiminin Uygurlara yönelik politikalarında insan hakları ve özgürlüklerini güvence altına alarak ve şeffaflaşmayı önceleyen bir tutumla hareket etmesi Türkiye-Çin ilişkilerinin sorunsuz ilerlemesi için büyük önem taşımaktadır. Burada Batılı medya ajanslarının haber kaynaklarından ziyade Türkiye'nin daha çok Çin hükümeti ve özerk hükümet nezdinde girişimlerde bulunması ve ara bulucu bir rol üstlenmesi meselenin farklı şekillerde araçsallaştırılmaması için önemlidir. İki ülkenin bu meselede uzlaşarak bir araya gelmesi özellikle Türkiye'de bulunan Uygur nüfusunun Türkiye-Çin arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesi ve tarafların birbirini daha iyi tanıması için önemli bir rol üstlenmesini sağlayabilir.

Diğer taraftan Batı ile ilişkilerini gözden geçirerek ve bağımsız bir aktör olarak dış politikasını belirleyen Türkiye diğer ülkelerle ilişkilerinde bağımlılık oluşturacak bir iş birliğinden kaçınmalıdır. Son yıllarda Çin'in bazı ülkelere karşı izlediği ve Batı medyasında "borçlandırma tuzağı" olarak adlandırılan politikası

75. Altay Atlı, "Amerikan Hegemonyasının Sonu mu Geldi? Yeni İttifaklar Dönemi", *Yörünge Dergi*, <http://www.yorungedergi.com/2018/09/amerikan-hegemonyasinin-sonu-mu-geldi-yeni-ittifaklar-donemi>, (Erişim tarihi: 15 Şubat 2019).

76. Atlı, "Amerikan Hegemonyasının Sonu mu Geldi? Yeni İttifaklar Dönemi".

eleştirilmektedir. Çin'in kendi ekonomik gelişmesini önceleyen ve küreselleşme yolunda gerçekleştirdiği neomerkantilist girişimler bazı ülkeleri endişelendirmektedir. Dolayısıyla Çin'e yöneltilen eleştiriler ülkenin izlediği strateji sonucunda ülkelerin ödeme gücünü aşan yüksek miktarlar ve uzun vadeli borçlardan dolayı başta Afrika ve Asya'daki ülkelerin borçlarını ödeyemedikleri gerekçesiyle stratejik olarak tanımlanabilecek bazı alanlardaki kontrolü kaybetmelerine yöneliktir.⁷⁷ Nitekim bu eleştiriler beraberinde bazı ülkelerin Çin ile yaptıkları projelerden çekildiklerini açıklamalarıyla birlikte sürmektedir.⁷⁸ Burada Çin'in son yıllarda Kuşak ve Yol Girişimi ile devlet kontrolünde ya da desteğini arkasına alan firmalar aracılığıyla gelişmeye açık ve yabancı yatırıma ciddi ihtiyaç duyan ülkeleri sömürme amacı taşıması üzerinden getirilen eleştiriler Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde soru işaretlerine yol açmaktadır. Ayrıca Çinli şirketler yurt dışında gerçekleştirdikleri projelerde devlet teşvikiyle Çinli işçi çalıştırmada ısrarcı olabilmektedir. Söz konusu ülkelerde istihdam kaybına yol açan bu durum Çin'in yatırımlarına gölge düşürebilmektedir.

Bu bağlamda günümüzde Çin'in ticaretini ve ekonomik iş birliklerini deniz aşırı ülkelere genişletme hedefi asimetric bir ilişki doğurmaktadır. Çin yüklü miktarlarda yaptığı yatırımlar yoluyla edindiği yeni pazarları daha fazla mal ve hizmet ihracatının önünü açması için teşvik etmektedir. Ancak bu durumun bilhassa kıvrılan ekonomileri kendisine daha fazla bağımlı hale getireceği yönündeki eleştirileri Çin'in dikkate alması gerekmektedir. Amerika merkezli bir kurumun yaptığı bir çalışmaya göre Kuşak ve Yol Girişimi kapsamındaki 68 ülkenin 23'ü olası borç ödeme sıkıntılarına karşı savunmasızken 8'i de söz konusu durumu ciddi endişe kaynağı olarak nitelendirmektedir. Bunun nedeni ise Çin'in yatırımları gerçekleştirirken bazı projeler için gerekli olan fonları bankaları aracılığıyla sağlaması ve yine kendi belirlediği faiz oranları üzerinden geri ödemesini planlanmasıdır.⁷⁹ Çin'in devlet bankaları aracılığıyla verilen krediler sonrası geri ödemelerin zorlaşması Pekin yönetimi tarafından havalimanı, limanlar ve altyapı yatırımlarının uzun yıllar işletim haklarının devriyle sonuçlanmaktadır. Örneğin Cibuti'nin devlet

77. Çin, Afrika ülkelerine yüksek miktarda borçlar vererek farklı yatırım projelerinin işletim hakkını uzun süreli olarak üzerine almaktadır. Çin'e aşırı derecede borçlu hale gelen Afrika ülkeleri arasında Cibuti, Kongo Cumhuriyeti, Zambiya, Uganda ve Kenya gibi devletler bulunmaktadır.

78. Malezya, Sri Lanka, Nepal ve Endonezya gibi devletler bazı yatırım projelerinden çekilmiştir.

79. Bahsi geçen sekiz ülke arasında Pakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Laos, Maldivler, Karadağ, Cibuti ve Moğolistan yer almaktadır. Bkz. David G. Landry, "The Belt and Road Bubble is Starting to Burst", *Foreign Policy*, 27 Haziran 2018; Annie Wu, "Report: China's One Belt, One Road Investments will Bankrupt Partner Countries", *Epoch Times*, https://www.theepochtimes.com/report-chinas-one-belt-one-road-investments-will-bankrupt-countries-it-partners-with_2461483.html, (Erişim tarihi: 6 Şubat 2019).

borçlarının büyük kısmını oluşturan Pekin yönetimine olan borçlar Çin'in Afrika Kıtası'nda bulunan ilk askeri üssünün açılmasıyla aynı dönemlere denk gelmiştir.⁸⁰

Dolayısıyla girişim aracılığıyla ülkelerin içişlerine ve egemenliklerine Çin tarafından müdahale edilebileceği ve yatırımların bağımsızlıklarına yönelik bir tehdit olarak görülmesi Çin'in yatırımlarına gölge düşürmektedir. Çin'in küresel kalkınma vizyonu şeklinde tanımlanan Kuşak ve Yol Girişimi söz konusu eleştirileri haksız kılması, girişimin orta ve uzun vadede başarılı olması için gerçekleştirdiği projeler kapsamındaki risk ve sorumlulukları muhatap ülkelerle paylaşması büyük önem taşımaktadır. Öte taraftan söz konusu kaygılardan dolayı Çin'in Malezya'da yapacağı demir yolu projesi Malezya tarafından ertelenmiş ancak tarafların maliyet konusunda tekrardan anlaşmaları sonucunda projenin devam edeceği duyurulmuştur.⁸¹ Burada Çin'in yatırım kompozisyonunu gözden geçirmesi, uzun vadeli bağımlılık oluşturacak bir kredi-borç ilişkisi niteliği taşınamaması ve yatırım yapılan ülkelere *know how* transferiyle birlikte yerelde istihdam oluşturacak projelerle hareket etmesi önemlidir. Benzer şekilde son dönemlerde İtalya'nın Modern İpek Yolu Projesi'ne dahil olması Almanya başta olmak üzere AB'de şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Çin'in İtalya gibi G7 üyesi bir ülkeye yatırım ve kredi imkanları sunması AB'nin engeline takılma riskini doğurabilir.⁸² Önümüzdeki süreçte Avrupa ülkelerinin Çin ile kuracakları ticari ve yatırım ilişkilerindeki seyri ve bunun diğer Batılı gelişmiş ülkeler tarafından taşıdığı risklerin boyutu gündemi uzun bir süre meşgul edecektir. Bu durumu özellikle ABD'nin Batılı müttefiklerini Çin ile kurulacak olası bir iş birliğinden kaçınmaları yönündeki baskıları izleyecektir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye'nin ve Qing Hanedanlığı döneminde Çin'in maruz kaldığı Avrupa kökenli borç sarmalı iki ülke tarihindeki benzer tecrübeleri öne çıkarmaktadır. Türkiye'nin yükselen bir güç olma hedefi doğrultusunda Çin'den gelecek doğrudan yabancı yatırımlarda özendirici tedbirler alması ancak uzun dönemli kredi anlaşmalarında dikkatli davranması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin dış politikasındaki tarihsel gerçeklik (Batı ile ilişkiler, NATO üyeliği vd.) Çin ile ilişkilerinde dengeli ve çok yönlü bir politika izlemesini gerekli kılmaktadır. Türkiye ve Çin'in tarihsel olarak sömürgeci olmayan anla-

80. William Ide ve Joyce Huang, "Caution, Cancellations, Protests as Concerns Grow on China's Belt and Road, VOA News, 16 Ekim 2018; Holly Shulman, "China's Belt and Road Initiative Heightens Debt Risks in Eight Countries, Points to Need for Better Lending Practices", Center for Global Development, 4 Mart 2018.

81. Anisah Shukry, "China, Malaysia to Resume East Coast Rail for 11 Billion", Bloomberg, 12 Nisan 2019.

82. "The Possible Impact of China's Belt and Road Agreement with Italy", DW, 24 Mart 2019.

yışları iki ülkenin yeni pazarlar bulmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin bl-geşel olarak sahip olduğu yumuşak gücünü kullanma potansiyeli ikili ilişkilerin gelişmesinde önemli bir imkandır. Çin'in yeni yükselen güçlerden biri olarak öne çıkması Türkiye'nin de kendi çıkarlarına göre faydalanması gerektiğini işarettir. 2004-2013 arasında Türk lirasının değerli olması sonrası Türkiye pazarında büyük avantaj sağlayan Çin malları artık eskisi kadar rağbet görmemektedir. Özel-likle 2018'de yaşanan kur atakları sonrası değer kaybeden Türk lirası Türkiye'ye ihracat yönünden rekabet avantajı sağlamaktadır. Türkiye mevcut durumu kendi çıkarlarını gözetererek kazan-kazan anlayışıyla kurgulamalı ve Çin ile olan iş birliği alanlarını başta teknoloji transferi ve ülkeye yatırım çekmek olmak üzere tüm sahalarda geliştirmelidir.

ÇİNLİ TURİST POTANSİYELİ

Türkiye ve Çin arasındaki turizm ilişkisinin boyutu istenilen seviyelerde değildir. Türkiye, Çin'den daha fazla turist çekmek için tarihi eser ve yapıları, doğal zenginlik ve farklılıkların bol olduğu coğrafyasını kültür turizmiyle cazip kılabilcek potansiyeli açığa çıkarmalıdır. Bir anlamda Batılı turistin deniz-kum-güneş turizmi tercihlerinin aksine Çin özelinde Asyalı turistlerin tarih ve kültür odaklı gezi taleplerinin karşılanması durumunda turizm potansiyelinin artışı sağlanabilir. Son yıllarda Türkiye'ye gelen Çinli turist sayısında dikkat çekici bir hareketlilik söz konusudur. Ülkemize gelen Çinli turist sayısı 2018'de bir önceki yıla göre yüzde 60 artış kaydederek 395 bine yükselmiştir (Tablo 11). Aynı yılda 156 milyon Çinli turist yurt dışına çıkması ve 250 milyar doları aşkın harcama yapması bu küresel pastadan Türkiye'nin daha fazla pay alabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla Çinli turistlerin harcadıkları miktar düşünüldüğünde önümüzdeki süreçte Türkiye'nin daha fazla pay alabilecek potansiyele sahip olduğu söylenebilir.⁸³

Türkiye-Çin arasında halihazırdaki uçuş sayısının düşük olması ulaşım imkanlarını kısıtlamaktadır. Mevcut durumda iki ülke arasında THY haftalık 34 sefer gerçekleştirmekte⁸⁴ ancak Çin bayraklı hava yolu kuruluşlarının seferleri yeterli sayıda bulunmamaktadır. Türkiye'nin Çin ile kurmaya çalıştığı ticari, sosyal ve kültürel yakınlık 1 milyon turist çekme hedefiyle genişletilmek istenmektedir. Halihazırda Çin'deki herkesin Türkiye'ye gelmek istemesi durumunda dahi mevcut uçuş kapasitesiyle yılda ancak 300 bin kişinin gelebilmesi mm-

83. Oliver Smith, "The Unstoppable Rise of the Chinese Traveller – Where are They Going and What Does it Mean for Overtourism", *Telegraph*, 11 Nisan 2018.

84. THY uçuşlarının bir bölümünü China Airlines (Codeshare) ile yapmaktadır.

TABLO 11. ÇİNLİ TURİST SAYISI VE TÜRKİYE (2000-2018)

Yıllar	Dünyada Çinli Turist		Türkiye’de Çinli Turist	
	Turist Sayısı (Milyon Kişi)	Toplam Turizm Harcaması (Milyar Dolar)	Gelen Turist Sayısı (Bin Kişi)	Dünyadaki Çinli Turist Arasında Türkiye’nin Payı (Yüzde)
2000	10,5	13,1	21,5	0,20
2005	31,0	21,8	41,8	0,13
2010	57,4	54,9	77,1	0,13
2015	133,2	249,8	313,7	0,23
2017	145,0	257,7	247,2	0,17
2018	156,0	-	394,1	0,25

Kaynak: China Outbound Tourism Research Institute, UNWTO ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

kündür. Bu durum hava yolu ulaşımının yeterince değerlendirilmediğini açıkça göstermektedir.⁸⁵ Bu amaçla Türkiye-Çin arasında uçuşların artırılması yönünde Türkiye Otelciler Birliği’nin (TÜROB) girişimi sonucunda 2016’da Türkiye’ye yönelik seferlerini durduran Çin’in en büyük hava yolu şirketi konumundaki China Southern’ın yeniden seferler düzenleyeceği açıklanmıştır.⁸⁶ Bu süreçte Çin’in 2013’te başlattığı Kuşak ve Yol Girişimi ile tarihi İpek Yolu’nu canlandırma arayışı ve Çin’de 2018’in “Türkiye Turizm Yılı” ilan edilmesi gibi gelişmelerin yanında Türkiye tarafından Çin vatandaşlarına sağlanan e-vize kolaylığı iki ülkenin daha yakın iş birliği sağlamaya çalıştığını göstermektedir.

85. “1 Milyon Çinli Turist Hedefi Tutacak mı?”, Bloomberg, 7 Mayıs 2018.

86. “TÜROB’un Girişimleri ilk Somut Sonucunu Verdi, Çin’in En Büyüğü Kesin Kararını Açıkladı, Diğer Şirketler de Sırada”, Türkiye Otelciler Birliği, <http://www.turob.com/tr/haberler/turobun-girisimleri-ilk-somit-sonucunu-verdi-cinin-en-buyugu-kesin-kararini-acikladi-diger-sirketler>, (Erişim tarihi: 22 Ocak 2019); China Southern Aralık 2018 itibarıyla Pekin-İstanbul arasında seferlerine yeniden başlamıştır. Günümüzde Pekin ve İstanbul arasında haftalık üç sefer düzenlenmektedir.

TİCARET SAVAŞLARI GÖLGESİNDE YENİ İŞ BİRLİĞİ ALANLARI

Çin'in devasa iç piyasası ve ihracat potansiyeli dünya ekonomisindeki dengeleri etkileyebilme seviyesine ulaşmıştır. Çin'in son otuz yıldaki hızlı yükselişi dünyanın en büyük gücü olan ABD ve diğer Batılı gelişmiş ülkeler tarafından yakından takip edilmektedir. Mevcut büyüme rakamlarına bakıldığında halihazırda SAGP'ye göre ABD'yi geçen Çin'in kısa bir sürede Amerikan ekonomisini reel olarak da geçeceği öngörülmektedir. Çin'in güç boşluğundan yararlanarak yükselişi ABD tarafından kendi hegemonik gücüne tehdit olarak algılanmakta ve bunu engellemek için hem siyasi hem de ekonomik girişimlerini sürdürmektedir. ABD, Çin ile dış ticaretinde verdiği 419 milyar dolarlık ticaret açığını azaltmak için ek gümrük tarifleri uygulamakta ve Pekin yönetimini manipülatif ticari hareketler ve teknoloji hırsızlığıyla suçlamaktadır. ABD tarafından tetiklenerek hız kazanan ticaret savaşının etkisi Çin'in büyüme ve dış ticaret oranlarında kendisini göstermiştir. Çin'in 2018'deki büyüme oranı yüzde 6,6 ile son yirmi sekiz yılın en düşük oranı olurken 2017'de 420 milyar dolar olan ticari fazla 2018'de 320 milyar dolara düşerek son beş yılın en düşük cari fazlası olarak kayıtlara geçmiştir.⁸⁷

Öte taraftan ABD'nin ticari müttefiklerine ek gümrük vergisi getirmesi sonrası karşılıklı misillemelerle yürütülen ticaret savaşları sadece Çin'i değil dünya

87. Weida Li, "China's Foreign Trade Volume Reaches Record High in 2018", *Global Times*, 14 Ocak 2019.

ekonomisini de tehdit etmektedir.⁸⁸ Çin mallarına getirilen ek gümrük tarifele-
rinin ulaştığı miktar göz önüne alındığında Washington-Pekin arasındaki tica-
ri savaşların küresel ekonomiyi olumsuz etkileyeceği aşıkardır. Özellikle dünya
ticareti ve ekonomisinde önemli bir yeri olan iki büyük ekonominin ticari iliş-
kilerde bu denli karşı karşıya gelmesi büyüme rakamlarının aşağı yönlü revize
edilmesine neden olmuştur. Yapılan gelecek projeksiyonlarında küresel ticaretin
daralacağı ve dünyadaki milli hasılanın küçülerek şirketlerin karlarının azalacağı
öngörülmektedir.⁸⁹ Dolayısıyla ABD Başkanı Trump'ın katı merkantilist politika-
ları küreselleşmiş finansal ve ticari sisteme büyük zarar vermektedir. Bu politika-
ların olumsuz etkisi hedef ülkelerle sınırlı kalmamakta, ticaret savaşları ABD'nin
içinde de ekonomik durgunluk ve stagflasyon gibi riskleri gündeme getirmek-
tedir. Bu politikaların sosyal ve toplumsal maliyetlerinin tüketimi ve istihdamı
etkilemesi muhtemel görülmektedir.

Dünyada meydana gelen ticaret savaşları, FED'in faiz artırımları ve ülkelere
uygulanan yaptırımlar doların uluslararası ekonomide likidite olarak azalması-
na, kur bakımından da değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu durum gelişmekte
olan ülkeler için yeni finansal kırılganlıklar ortaya çıkarabilmektedir. Gelişmek-
te olan ülkelerin gerekli finansal kaynaklardan yoksun kalması halinde yeni fi-
nansal krizlerle karşı karşıya gelinebileceği ihtimali küresel ekonomide talebi
olumsuz etkilemekte ve büyüme rakamlarının aşağıya çekilmesini tetiklemek-
tedir. Ayrıca doların aşırı derecede güçlenmesi karşısında yükselmekte olan pi-
yasaların para birimlerinde meydana gelen değer kayıpları dış borçlanma başta
olmak üzere finans sistemindeki kırılganlıkları artırmaktadır. Diğer taraftan
ABD dolarında meydana gelecek değerlendirme diğer ülkelere negatif yansırken
ABD'nin ihracatını daha pahalı hale getirebilecektir. Ancak son süreçte ABD ve
Çin arasında üst düzeyde gerçekleştirilen ticari müzakereler bir uzlaşma ihtima-
linin var olduğunu da işaret etmektedir.⁹⁰

Son dönemlerde yeni nesil teknoloji savaşları olarak tanımlanan 5G tek-
nolojisi üzerinden Çinli teknoloji devi Huawei'ye karşı Batılı ülkeler başta
olmak üzere ABD'nin stratejik yasaklama hamlelerine başvurması ticaret sa-
vaşlarının kritik bir sahaya taşındığını göstermektedir. ABD Adalet Bakanlığı

88. "Trade Wars, Trump Tariffs and Protectionism Explained", BBC, 26 Temmuz 2018.

89. Sara Hsu, "The U.S.-China Trade War is Finally Here: What will Be the Cost to America", *Forbes*, 6 Temmuz 2018, <https://www.forbes.com/sites/sarahsu/2018/07/06/the-u-s-china-trade-war-is-finally-here-what-will-be-the-cost-to-america/#e11d8714cbb2>, (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2018).

90. Jessica Menton ve Avantika Chillkoti, "U.S. Stocks Rise as U.S.-China Trade Talks Continue", *Wall Street Journal*, 4 Nisan 2019.

tarafından yürütülen soruşturmada bankalara yalan beyanda bulunmak, kara para aklamak, para transferi dolandırıcılığı ve veri hırsızlığı gibi suçlamaların Huawei'ye karşı kullanılması telekomünikasyon alanında yaşanan rekabetin boyutunu değiştirmiştir. İran yaptırımlarını delme suçlamasıyla Kanada'da gözaltına alınan Huawei Mali İşler Direktörü Meng Wanzhou meselesi sonrası Çin yönetiminin bu ülkeye karşı bir dizi önlem paketi açıklaması ve bazı Kanada vatandaşlarını tutuklaması siyasi ve diplomatik sürecin daha da geri-
leceğinin sinyallerini vermektedir.

Öte taraftan ABD ve Çin arasında süren ticaret müzakereleri sonuçlanmadan Mayıs 2019'da Trump yönetiminin Çin'e ek gümrük vergisiyle birlikte Çin kökenli teknoloji şirketlerine bazı kısıtlamalar getirmesi sertleşen politika hamlelerinin önemli göstergeleri arasında bulunmaktadır. ABD hükümeti Çin'e karşı ticari tarifeleri yüzde 10'dan yüzde 25'e çıkararak ticaret savaşlarının boyutunu genişletmiş ve özellikle teknoloji devi Huawei'yi hedef alarak ürünlerini yasaklama yoluna gitmiştir. Washington'ın saldırganlığına karşı genelde sakin bir tavır içinde olan Pekin yönetimi ise bu kez alınan karardan duyduğu rahatsızlığı sert bir şekilde ifade etmekle kalmayarak misilleme olarak 60 milyar dolar değerindeki ABD ürününe yüzde 5 ile yüzde 25 arasında değişen oranlarda ek gümrük vergisi getireceğini açıklamıştır. İki ülkenin tarifeleri karşılıklı olarak yükseltmeleri ticaret savaşlarının belli bir süre daha gündemde kalacağını göstermiştir. Diğer taraftan 2020'nin sonunda gerçekleştirecek olan ABD başkanlık seçimleri öncesi toplumsal desteğini artırmak isteyen Trump'ın Çin'e karşı atılacak politika hamlelerinde daha fazla sertleşmesi de olasıdır.⁹¹

ABD'nin devlet gücünü ve organlarını kullanarak ticari korumacılık uygulamalarına ek olarak Çin'in önemli şirketlerine suçlamalar yöneltmesi ve uluslararası alandan izole etmek istemesi, Huawei gibi güçlü kurumların kurumsal imajının zedelenmeye çalışıldığını göstermektedir. Küresel bir jeopolitik meydan savaşına dönüşen yeni nesil teknolojik meydan okumalar ABD-Çin rekabetinin odak noktasını oluşturmaktadır. Çin'in 5G teknolojisi, yapay zeka ve otonom robotlar gibi alanlarda yüksek teknolojiye sahip olması Batılı ülkeleri tedirgin etmektedir. Özellikle Pekin'in gittikçe artan rekabet gücü karşısında Batı, Çin'in fikri mülkiyet haklarına riayet etmediği, ticari sırları çaldığı, bir anlamda teknoloji hırsızlığı yaptığından dolayı ekonomik yaptırımlara maruz bırakıldığını iddia etmektedir. Benzer şekilde Batı men-

91. Şerif Dilek, "ABD-Çin Ticaret Savaşları Genişliyor", *Kriter*, Sayı: 36, (Haziran 2019).

şeli şirketlerin Çin'de üretim gerçekleştirdiği bazı ürünlerine Çin tarafından yerleştirilen casus yazılımlar yoluyla hükümet için veri ve teknoloji casusluğu gerçekleştirildiği de gündeme gelmiştir.

ABD söylemlerinin bir siyasi taktik olabileceği göz önünde bulundurulduğunda Çin'in daha şeffaf, katılımcı ve açık bir politika izlemesi yararlı olacaktır. Nitekim Huawei'nin mobil telefon ve teknoloji alanındaki hızlı büyümesinden rahatsız olan ABD firmaya karşı ülke genelinde bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamaları kamu görevlilerine daha sıkı bir şekilde dikte eden Washington yönetimini Japonya, Güney Kore ve Avrupa ülkeleri izlemektedir. ABD merkezli Apple ile rekabet halinde olan Huawei'nin 2018'de 108,5 milyar dolarlık gelir elde ettiği ve 15-20 milyar dolarlık AR-GE yatırımı yaparak bilişim ve telekomünikasyon sektöründe önemli bir paya sahip olduğu düşünüldüğünde ticaret savaşlarının diğer sektörlerle sıçraması ihtimalinin yüksek olduğu görülmektedir.⁹² Dolayısıyla Batı'nın Çin'e karşı izlediği ekonomik ve politik motivasyonun altında getirdiği eleştirilerin doğru ya da yanlış olması bir kenara son yıllarda kaybetmeye başladığı rekabet gücünün önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Çin ekonomisinin ulaştığı seviye bazı ülkeler için tehdit unsuru olarak algılanmasına rağmen Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ise fırsat olarak değerlendirilebilir. Geçtiğimiz son yarım yüzyıllık sürede ekonomik ve siyasi değişimler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından farklı çıktılara yol açmıştır. Özellikle Çin'in 1990'lar sonrası yakaladığı ekonomik büyüme performansı diğer gelişmekte olan ülkelere örnek teşkil etmiştir. Dünya ekonomik büyümesinin motoru olarak görülen Çin'in yakaladığı bu başarı bugün dünya siyasi düzenine farklı düzeylerde etki etmektedir. Bu süreç içinde Türkiye'nin 2000'lerin başında yakaladığı ekonomik gelişme düzeyi Çin ve Türkiye'nin ortak çalışma alanlarının genişleme potansiyelini beraberinde getirmiştir. Korumacı politikaların olumsuz etkilerini azaltmak için Çin'in Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerle birlikte hareket ederek iş birliğini artırması yeni fırsat pencerelerini açabilir. Çin'in ABD'de bulunan yatırımlarını farklı alanlarda değerlendirme ihtimali göz önüne alındığında bu potansiyel yatırımların gelişmekte olan ekonomilere kaydırılması ihtimali bu bakımdan önem arz etmektedir. BRICS gibi oluşumların Asya yüzyılında "güney" eksenli bir dünya ekonomik sisteminin kurulmasında önemli bir işlevi bulunmaktadır. Bu ülkele-

92. Bekir Gürdamar, "Huawei'in Yükselen Pazar Payı ABD'yi Rahatsız mı Etti?", Anadolu Ajansı, 6 Şubat 2019; Michael Shuman, "The Fate of Huawei Foreshadows the Fate of China", *Atlantic*, 18 Aralık 2018.

rin Yeni Kalkınma Bankası ve IMF benzeri bir fon kurmaları Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların artık sorgulanmaya başlandığının bir göstergesi olarak algılanabilmektedir.

ABD'nin başlattığı ticaret savaşları sonucu ortaya çıkan ekonomik maliyetin düşürülmesinde Çin ve Türkiye'nin daha fazla iş birliğine gitmesi iki ülke açısından yeni fırsatların oluşmasını sağlayabilir. Türkiye'nin son dönemlerde maruz kaldığı ekonomik ve siyasi baskılar ülkenin sahip olduğu konumuyla birlikte değerlendirildiğinde dengeleyici bir unsur olarak Çin ile farklı alanlarda iş birliğine gidilmesi hem bölgesel hem de küresel düzlemde avantajlı olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel ekonomideki önemli ağırlığıyla dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin bugüne kadar ekonomik büyüme ve kalkınma yolunda kendisine büyük katkılar sağlayan modeli –küresel kriz sonrası dünyada artan korumacılık önlemleri ve düşen talep karşısında– dönüştürmektedir. İhracat, yüksek tasarruf ve yatırımları önceleyen söz konusu ekonomik büyüme modeli iç tüketimi ve yüksek katma değerli üretim modeline doğru bir dönüşüm içerisindedir. Bu dönüşüm süreci orta ve uzun vadede Çin'in küresel ekonomideki konumunu etkilemekte, ticari ilişkilerinin bulunduğu bütün ülkeler gibi Türkiye ile olan ilişkilerinde de fırsat ve riskler barındırmaktadır. Özellikle ABD ve bazı AB üyesi ülkelerle yaşadığı gerginlikler Türkiye'nin alternatif ittifakları değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Çin'in geçirdiği ekonomik dönüşüm ve maruz kaldığı korumacı politikalar da iki ülke arasındaki iş birliğini daha önemli hale getirmektedir.

Ticaret savaşlarının her geçen gün daha fazla sertleştiği bir ortamda iki ülkenin iş birliği içerisinde çalışması hem bölgesel hem de küresel arenada yeni ittifak girişimlerine örnek olması bakımından önem arz etmektedir. BRICS, Avrasya Ekonomi Birliği ve Şangay İşbirliği Örgütü gibi oluşumların güçlendiği günümüz küresel ekonomik düzeninde ABD'nin benimsediği tek taraflı, şımarık ve dayatmacı tavır Çin gibi Türkiye'yi de yeni ittifak sistemlerinin içine doğru kaçınılmaz bir şekilde yönlendirmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya zaman zaman zor şartlar altında kalmasına neden olsa da avantajlar da barındırmaktadır. Dünyanın en büyük açık pazarlarından biri olan AB'ye yakınlığı ve Gümrük Birliği üyeliği,

Ortadoğu ve Afrika ile olan tarihsel mirası ve kurduğu ilişkiler, Rusya ile sürdürdüğü iş birliği, enerji üssü olma potansiyeli ve sahip olduğu altyapısıyla (limanlar, kara yolları, demir yolları ve havalimanları) birlikte düşünüldüğünde Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak ticaret ve yatırım merkezi olma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Yapılacak yatırımların etkili yönetilmesi halinde Türkiye'ye ciddi katkılar sunacağı açıktır. Yeni iş sahaları oluşturarak istihdamı artırıcı etki oluşturmaları, *know how* edinilmesine katkı sağlaması, sahip olunan coğrafi özellikler ve yer altı kaynakları doğrultusunda farklı bölgelerde yapılacak yatırımların bölgesel kalkınmayı desteklemesi Türkiye'nin enerjiden teknolojiye birçok alanda dışa bağımlılığını azaltmasını sağlayacaktır. Bu sebeple Çin ile geliştirilen ilişkilerde bu hususların dikkate alınması ikili ilişkilerin güçlendirilmesini sağlayacaktır.

Çin-Türkiye ilişkileri çerçevesinde ülkemize yapılacak yatırımlar özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kazan-kazan ilkesine hizmet etmiş olacaktır. Uzun yıllardır Çin'de biriken yüksek düzeyli döviz ve yatırım kapasitesiyle birlikte ülkenin yabancı yatırımlara verdiği önem düşünüldüğünde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yatırım ve finansmana Çin'in cevap verebileceği düşünülmektedir. Bu noktada Kuşak ve Yol Girişimi'nin Türkiye için önemi daha da artmaktadır. Girişim kapsamında gerçekleştirilen ulaşım, lojistik, enerji, altyapı ve daha birçok alandaki yatırımlar bir anlamda Türkiye'nin ihtiyaçlarıyla belli ölçüde örtüşmektedir. Yakın geçmişte Türk finans sektöründe faaliyet göstermeye başlayan ve dünyanın en büyük bankaları arasında gösterilen ICBC ve Bank of China'nın Türkiye için önem arz eden dev projelere finansman sağlama konusundaki istekleri Çin'den Türkiye'ye yatırım çekilmesini ve daha fazla Çinli firmanın tecrübeli oldukları alanları Türk piyasalarına aktarmasını kolaylaştıracaktır. Söz konusu bankaların gelişinden sonra ülkede Çinli şirketlerin sayısının artması bu görüşü destekler niteliktedir. Bu bakımdan gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye'nin de kalkınma sürecinde yabancı yatırımlara ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Bu süreçte ihtiyaç duyulan doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına yönelik uygulanacak politikalar gerekli stratejinin oluşmasına önderlik edecektir. Bu kapsamda Türkiye-Çin ilişkilerinde fırsatların değerlendirilmesi adına sunulabilecek öneriler şu şekildedir:

- Ankara-Pekin dış ticaret ilişkisinin sürdürülebilir bir şekilde geliştirilebilmesi için özellikle Çin'e yapılan ihracatın artırılması gerekmektedir. Çin orta ve uzun vadeli hedefler açısından Türkiye'nin değerlendirmesi gereken fırsatlarla dolu bir ülkedir. Türkiye dengeleri lehine çevirebilmek için bu fırsatları iyi değerlendirmelidir. Bu konuda Türkiye otomotiv sanayii, elektronik üretim, bilişim sektörü, tarım, imalat ve ilaç sanayii gibi kilit sektörlerle odaklanabilir.

- Türkiye'nin Çin'e ihracatında raporun içeriğinde ayrıntılı bir şekilde sıralanan potansiyeli yüksek ürünlerin Türkiye lehine olacak şekilde ticaret bakanlıkları nezdinde müzakere edilmesi faydalı olacaktır. Türkiye aleyhine olan ticaret açığının dengelenmesi için ticari ilişkilerin sürdürülebilir ve adaletli hale gelmesi önemlidir.
- Türkiye aleyhine olan ticaret açığının kapatılabilmesi için Çin'e yapılacak ihracata karşılaştırmalı üstünlük taşıyan alanlara öncelik tanınmalıdır. Bugün Çin nüfusuna oranla yetersiz kalan tarım arazileri hava ve çevre kirliliği nedeniyle yeteri kadar verimli kullanılamamaktadır. Bu noktada örneğin potansiyelimizin ve rekabet gücümüzün yüksek olduğu tarım ürünlerinin ihracatının önündeki engel ve kısıtlamalar kaldırılmalıdır.
- Türkiye ve Çin arasındaki asimetrik ilişkilerin geliştirilememesinin nedenleri arasında altyapı ve diyalog eksikliği bulunmaktadır. Bu sorunların aşılması için birtakım siyasi ve ekonomik kurumların kurulması her iki ülke için yararlı olacaktır. İletişim kanallarının açık ve işlevsel olması adına tarafların stratejik eylem planları oluşturması da gerekmektedir. Oluşturulacak stratejik planlardan verim elde edebilmek içinse iki ülke kurumlarının koordinasyon içerisinde hareket etmesi faydalı olacaktır. Bu bağlamda ithal ürün grubu malları açısından Türkiye ihracat hedefleri doğrultusunda ürün ve hedef kitle odaklı yeni stratejiler ortaya koymalıdır. Bu süreçte Ticaret Bakanlığı, DEİK ve TİM başta olmak üzere tüm paydaşların birikim ve tecrübesiyle Çin'in yanında Asya Pasifik Bölgesi'nin daha yakından tanınması, buralarda ihracatçıların piyasalara girmesi/paylarını artırması yolunda orta ve uzun vadeli stratejiler oluşturulması önem arz etmektedir.
- Çin-Türkiye arasındaki ilişkilerin akademik ve iş dünyası çerçevesinde geliştirilmesi, ortak bilginin üretilmesi ve paylaşılması, bürokratik engellerin en aza indirilmesi için koordinasyon mekanizmalarının kurulması gerekmektedir. Akademik ve iş dünyası aracılığıyla bürokratik kanallara iletilen bilgilerin sahada karşılığının olması ve etkinliği sağlanmalıdır. Benzer şekilde karşılıklı ilişkilerde farkındalık oluşturmak adına eğitim alanında iş birlikleri geliştirilmelidir. Öğrenci değişim programlarıyla iki ülke arasındaki sosyal ve kültürel ilişkiler güçlendirilebilir. Bu tarz atılımların tarafların daha yakın bir ilişki kurmasında orta ve uzun vadede köprü görevi görececek bir nitelik taşıdığı unutulmamalıdır.
- Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında her iki ülke sadece ekonomik değil siyasi, toplumsal ve kültürel açıdan da ilişkilerini geliştirip birbirini daha yakından tanımalıdır. Girişim iki ülkenin ekonomik ve politik konumunu derinleştir-

me potansiyelini taşımaktadır. Ancak atılan adımlar Türkiye açısından Çin'e tek taraflı asimetrik bir bağımlılığa dayanan bir ilişki türünden ziyade iki ülke arasındaki mevcut ticaret açığının kapatılması ve iki ülkenin de lehine işleyecek bir mekanizma şeklinde kurulmasına dayanmalıdır.

- Türkiye'nin Gümrük Birliği üyeliği Çin'in AB ülkeleri pazarlarına daha kolay bir şekilde erişmesini sağlayabilir. Böylece Çin, Türkiye'de yapılacak yatırımları sonucunda ürünlerini AB pazarına gümrük vergilerinden arındırılmış şekilde ulaştırabilir. Bu nedenle Çin'in Türkiye'yi bölgeye açılmak için bir yatırım ve üretim üssü olarak düşünmesi ve buradan ticaretini artırması iki ülke ekonomik ilişkilerine yarar sağlayacaktır. Bu tür yatırımlar yoluyla Uzakdoğu'daki en büyük ticaret ve en büyük ithalat partneri olan Çin ile ticari ilişkilerde daha dengeli bir durumun oluşması sağlanabilir ve cari açığın iyileşmesine katkı verilebilir. Aksi takdirde bugün Türkiye'nin verdiği cari açığın üçte biri Çin ile gerçekleşen asimetrik ticaret dengesinden kaynaklanmakta ve bunun dengeye getirilememesi durumunda sürdürülebilir bir ticaret ilişkisinin devam etmesi pek mümkün gözükmemektedir.
- Türkiye'nin Çin ile kurduğu yatırım ilişkilerinde ihtiyatlı davranması gerekmektedir. Önceki yıllarda Gümrük Birliği'nin doğal bir sonucu olarak Türkiye'nin AB ülkeleri ağırlıklı şekillenen dış ticareti karşılıklı bağımlılık ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üye olmayışı ise Birlik lehine bir durum oluşturmuştur. Türkiye-Çin arasındaki ticari ilişkilerde denge olabildiğince korunmalıdır. Karşılıklı borç ilişkilerinde kısa vadeli krediler yerine doğrudan yabancı yatırım şeklinde yapılacak iş birlikleri iki tarafın da kazançlı çıkacağı bir kazan-kazan anlayışını beraberinde getirecektir.
- Yerli para birimleriyle ticaret imkanlarının geliştirilmesi, turizm potansiyelinin karşılıklı hava yolu imkanlarının artırılmasıyla ileri bir seviyeye taşınması ve teknoloji yoğun alanlarda tarafların bilgi paylaşımına önem vermesi Türkiye ve Çin için kritik hususlardır.

Sonuç olarak Türkiye-Çin ekonomik ilişkileri ile Kuşak ve Yol Girişimi her ne kadar çeşitli şüphelere neden olsa da önemli fırsatları içinde barındırmaktadır. Günümüzde neoliberal politikaların iddia edildiği gibi ülkelerin başvurabileceği bir kurtuluş reçetesi olmadığı aksine bu politikaların kriz, eşitsizlik ve sınıflar arası çatışmaları daha fazla derinleştirdiği acı tecrübelerle görülmüş ve bu modelin sonuna yaklaşılmıştır. Artık devletlerin piyasadaki girişimciliğine vurgu yapılmakta ve özel sektörü destekleyici-sürükleyici nitelik taşıyan rolüne dikkat çekilmektedir. Çin tipi kalkınma

modeli olarak tarif edilen “stratejik kapitalizm” ile devletin piyasadaki rolünün diğer gelişmekte olan ülkeler için bazı açılardan fayda sağlayacağı görülmektedir. Dolayısıyla Batılı ülkelerin şüpheyi yaklaştıkları Çin tipi küreselleşme yaklaşımının başarılı olmasında Çin’in Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerle tesis edeceği ticaret, yatırım ve finansal ilişki kendi modelinin geçerliliği için de önemli bir sınanma alanı olacaktır. Çin’in daha şeffaf, kapsayıcı ve kazan-kazan ilkesine dayanan bir perspektifle ikili iş birlikleri kurması büyük önem taşıyacaktır. Bu süreçte Kuşak ve Yol Girişimi’nin Türkiye’nin bölgesinde daha aktif bir rol oynaması ve etkinlik kapasitesini artırmasında bir kaldıraç görevi görebileceği dikkate alınarak ikili ilişkilerde bu girişimin başarılı kılınması yönünde çalışılmasının diğer ülkelerin de yararına olacak bir örnek teşkil edebileceği unutulmamalıdır.

ŞERİF DİLEK

Lisans ve Yüksek lisans eğitimini İşletme ve Deniz Ekonomisi alanında tamamladı. Doktora derecesini Marmara Üniversitesi Ortadoğu Ekonomi Politikliği Anabilim Dalı'ndan aldı. Akademik eğitiminin yanında uzun bir süre özel sektörde çalışan Dilek, Uluslararası Ekonomi Politik, Ortadoğu'da Siyaset-Ekonomi İlişkisi, Uluslararası İktisat, Kalkınma, gibi alanlarda çalışmalarına devam etmektedir.

BÜŞRA ZEYNEP ÖZDEMİR

2013 yılında İzmir Ekonomi Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği bölümünde lisans eğitimini tamamlayan Büşra Zeynep Özdemir, 2016 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Sürdürülebilir Enerji alanında yüksek lisans derecesini "European Energy Union: A further step ahead or reorganization?" isimli tez çalışması ile aldı. Doktora eğitimine Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler programında devam eden Özdemir Ocak 2017'den bu yana SETA Vakfı'nda Araştırma Asistanı olarak çalışmaktadır.

DENİZ İSTİKBAL

Deniz İstikbal lisansını İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde (2016) tamamladı. Yüksek lisansını Marmara Üniversitesinin Uluslararası Politik Ekonomi bölümünde "Güney Kore ve Türkiye'nin Kalkınma Planlarının Ekonomi Politik Analizi" adlı tezi ile bitirdi. Doktora eğitimine İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde devam etmektedir. SETA Ekonomi Direktörlüğünde araştırma asistanı olarak çalışan İstikbal'in akademik ilgi alanlarında Ekonomik Kalkınma, Ekonomi Politik, Dış Yardım ve Asya-Pasifik gibi konular yer almaktadır.

ASYA YÜZYILINDA TÜRKİYE-ÇİN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

ŞERİF DİLEK, BÜŞRA ZEYNEP ÖZDEMİR, DENİZ İSTİKBAL

Dünyanın en büyük ihracatçısı ve üreticisi, ikinci büyük ithalatçısı ve en çok sermaye çeken ikinci ülkesi olarak Çin'in dünya ekonomisindeki ağırlığı her geçen gün artmaktadır. Bakıldığında 4,5 trilyon dolarlık dış ticaret hacmi, 3,1 trilyon dolarlık döviz rezervi ve 1,9 trilyon dolarlık yatırım stoku ile Çin dünyanın satın alma gücü paritesine göre en büyük ülkesidir. Batı merkezli küresel ekonomik sisteme alternatif sunan Çin'in son yıllarda imalat sanayii, bilgi teknolojileri, robotik gibi alanların yanında AR-GE harcamaları ve 5G gibi yeni nesil teknolojilerde sağladığı rekabetçi üstünlük, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin kendisini tehdit olarak algılaması ve ticaret savaşları olarak ortaya çıkan "teknolojik soğuk savaş" sürecinin başlamasında etkili olmuştur. Küresel ekonominin imalat üssü konumundaki Çin artık teknoloji üreten, inovasyon yapan ve yurt dışına yatırım gerçekleştiren bir konuma gelerek siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda etki sahasını farklı bölgelere genişletmiştir.

Çin'in yükselişinden esinlenerek ekonomisinin değişen yapısı, yurt dışı yatırımları ve ticari potansiyelinden yola çıkan bu rapor Ankara-Pekin arasındaki ekonomik ilişkileri ve Türkiye'nin odaklanması gereken stratejileri ele almaktadır. Özellikle Çin'in geçirdiği ekonomik dönüşüm ve maruz kaldığı korumacı politikaların iki ülke arasındaki iş birliğini daha önemli hale getirdiği vurgulanmaktadır. Raporda Çin'in başlattığı Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında da iki ülke ilişkileri değerlendirilmekte ve bu girişim kapsamında ortak yatırım ve potansiyel iş birliği alanları ortaya konulmaya çalışılmaktadır.